

Любов ДРОФАНЬ

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник

ДЕВ'ЯТНАДЦЯТЕ ГРУДНЯ 1915 РОКУ Слідами книжки

Минулого року в Інституті проблем сучасного мистецтва НАМ України вийшла книжка «Дев'ятнадцяте грудня 1915 року: Один день в історії». Через брак місця деякий зібраний матеріал залишився на маргінесах. Тож виникла ідея в додатковій статті вмістити ті літературні й архівні джерела, які видаються корисними й цікавими з точки зору окреслення «біографії» доби.

Багато хто з дослідників звертався до чітко окресленого минулого часу, маючи на увазі певний рік чи день в історії. Про це вже мовилося в зазначеній книжці. Тут же наведу цитату з Післяслова до твору політика й літературознавця Дмитра Донцова «Рік 1918. Київ», книжки, яка побудована за хронологічним принципом подачі матеріалу майже щоденно: «Роки 1917 і 1918 ще повторяться. Тоді треба буде, щоб на чолі нації стала нова провідна верства, яка й об'єднає й поведе за собою націю, не об'єднуючись з живими трупами і — як казали у нас у старовину — “не радячись зі слабими про силу, зі сліпими про світло, з розбійниками про мир і злагоду”» [1, с. 295]. Як переконається читач, у 2015 році історія повторилася, лише з іншими героями і трохи зміненими соціально-психологічними моментами. Людство йде по колу, щоразу наштовхуючись на нерозв'язані минулими поколіннями проблемами.

Завдання — з відстані часу в одне століття окреслити добу, в якій виник Малевичів задум прориву у Ніщо, коли є потреба знехтувати предметом у мистецтві, зруйнувати всі канонічні закони.

Дослідження ґрунтується на архівних і літературних джерелах, газетних публікаціях 1915 року. **Чи досягнуто результату**, на який очікуємо, сказати важко, оскільки у вивченні історії неможливо поставити крапку.

Отже, дається спроба репрезентації реальності, яка віддалена від нас у часі. Наведемо тут слова мистецтвознавця М. Ямпольського: «Класична репрезентація — особлива форма представлення реальності. Вона ґрунтується на заміщенні якогось об'єкта його ілюзійним зображенням. Відсутність зображуваного заміщується в ній ілюзією присутності.

При цьому ілюзія майже ніколи не досягає такої інтенсивності, щоб буквально ввести глядача чи читача в оману. Ілюзія майже завжди не приховує того, щовона неволодіє істинним буттям... Об'єкт репрезентації — це об'єкт невизначеного, як невизначений онтологічний статус присутності, що водночас є відсутністю» [2, с. 5]. За нашої відсутності у просторі ми за допомогою калейдоскопічного тексту можемо створити ефект присутності. Історія розпадається на фрагменти, які поглинаються часом і простором. І щоб не впасти у безпам'ятство, ці фрагменти бажано утримати, зафіксувати, зупинити їх нівелювання і деформацію. Тобто увазі читача подається своєрідна історична хроніка, біографія часу, де все пройняте духом моменту, де живуть і страждають, люблять і ненавидять герої, які перебувають в епіцентрі історичних катаклізмів, грають свою долю на арені життя — неординарного чи тривіального. І таким чином ми через сто років звершуємо подорож у часі, який, як з'ясовується, мало чим змінився. Можливо, через століття знову хтось захоче крізь товсті скельця самовпевненості і самонезнищенності подивитися вже на нас і зробити відкриття мало-плинності часу. Але поки що наша черга озирнутися назад.

У 1915 році було багато українських видань, які друкувалися за кордоном. Серед них «Боротьба» — заснований у 1915 році Левом Юркевичем, виходив у Швейцарії, друкований орган українських есерів.

Павло Филипович відомий поет-неокласик (один із «грона п'ятірних нездоланих співців», а це — М. Зеров, О. Бургардт, М. Рильський, М. Драй-Хмара), літературознавець і публіцист — талановитий учень Володимира Перетца, закінчив у цьому році історико-філологічний факультет Київського університету, залишився тут працювати спершу як стипендіат, згодом як приват-доцент і професор. Пізніше, у 1936-му не уник абсурдного звинувачення в приналежності до шпигунсько-терористичної організації, відбував покарання на Соловках, а до свята революції був разом з багатьма видатними діячами української культури розстріляний у 1937-му. М. Драй-Хмара, який у 1915-му працював у Петроградському університеті під керівництвом О. Шахматова, П. Лаврова, І. Бодуена-де-Куртене, відгукнувся на статтю Р. Якобсона «Uber die heutigen Voraussetzungen der russischen Slavistik». О. Бургардт написав дослідження «Нові обрії в царині дослідження поетичного стилю (принципи Е. Ельстера)», ознайомлюючи українського читача з працею Е. Ельстера «Principiender Literaturwissenschaft» (1911) і вводячи німецьку теорію стилю до українського літературно-критичного дискурсу. Студію О. Бургардта високо оцінили В. Жирмунський та В. Перетц (див. статтю Наталії Котенко «Рецепція формалістичних ідей у колі київських неокласиків» // Слово і Час. — 2006. — № 11. — С. 59).

Багато хто з письменників, художників, композиторів були на фронтах. Так, Микола Куліш перебував на передовій і продовжував тут писати. Зазвичай це були вірші й невеличкі драматичні сцени. Деякі його поезії друкувалися в армійській газеті, а одноактні п'єси розігрували солдати. Відомий український письменник Петро Панч (справжнє прізвище Панченко), член літературних угруповань «Плуг», «Пролітфронт», ВАПАТЕ, ВУСПП у 1915-му був мобілізований і після навчання в Одеському артилерійському училищі направлений на фронт прапорщиком. У цей час арештований був і одіозний у майбутньому Володимир Коряк (справжнє ім'я Волько Давидович Блюмштейн), за «Нарисом історії української літератури» якого, надто тенденційного і прополітичного, згодом навчалися учні й студенти, проводив політичну підпільну роботу, за що був засланий до Тургайського краю.

Словник Ф. А. Брокгауза і І. А. Єфрона у статті «Академія наук» подає перелік премій, що існували при Академії. Так, було присуджено у 1915 році премії *Л. М. Майкова* — за наукові видання творів російської літератури, як давньої, так і перекладної, *Митрополита Макарія*, що присуджувалася 19 вересня історико-філологічним відділом, — за самостійні праці в усіх галузях наук і знань, за винятком богословських та церковно-історичних.

У Петрограді вийшла друком праця українського історика, випускника Колегії Павла Галагана, керівника імператорської Александринської драматичної трупи та першого директора Пушкінського Дому Нестора Котляревського, присвячена творчості Гоголя. Член редакції «Вісника Європи», відомий як автор «Старовинних портретів» та дослідження «Світова скорбота наприкінці XVIII — на початку XIX ст.», Котляревський своє завдання вбачав у потребі «відновити з можливою повнотою історію загадкової душі художника і прослідкувати більш докладно той зв'язок, який єднає творчість Гоголя з творчістю попередніх і сучасних йому письменників». До речі, Нестор Олександрович у час воєнного лихоліття заснував на власні кошти та на кошти колег шпиталь, що розгорнув свою діяльність у конференц-залі Російської академії наук.

А в цей же час символіст Андрій Бєлий у передмові до свого роману «Котик Лєтаєв», що мав би увійти в епопею «Моє життя», яка задумувалася під час подорожі з художницею і дружиною Анною Тургеневою 1915-го по Швейцарії, сповідується читачеві: «Самосознание, как младенец во мне, широко открыло глаза. Вижу там: пережитое — пережито мной; только мной; сознание детства, — сместись оно, осиль оно тридцатидвухлетие это, — в точке этого мига детство узнало б себя: с самосознанием оно слито; падает все между ними; листопадами носятся

смыслы слов: они отвалились от древа: и невнятица слов вокруг меня — шелестит и порхает; смыслы их я отверг; передо мной — первое сознание детства; и мы — обнимаемся: — “Здравствуй, ты, странное!”»

І справді — дивним був час. Але в цій дивовижі нуртувало життя. Із книжки «Общественная работа в глубоком тылу: Отчет о деятельности Центрального бюро при Московской городской управе» (М., 1915) дізнаємося, що Центральне бюро організовувало благодійні виставки-продажі. Навесні 15-го відбулася виставка писанок, ляльок та картин. У ній взяли участь відомі художники: Голубкіна, Поленов, Васнецови, Юон, Пастернак, Суриков, Нестеров та ін., письменники: К. Ліпскеров, Ігор Северянин, О. Толстой, Л. Столиця, С. Рубанович. Сторінки книжки зберегли підписи, що містилися на писанках, наприклад В. Ходасевича:

На новом радостном пути,
Поляк, не унижай еврея:
Ты был, как он, ты стал сильнее, —
Свое минувшее в нем чти (с. 251).

У 1915 році єврейське питання у полі зору громадського діяча, письменника і етнографа Шлома Раппопорта, який виступав у літературі під прибраним ім'ям Семена Ан-ського. Його перу належить стаття «По поводу обвинения евреев в предательстве во время империалистической войны». Історик і правознавець Микола Василенко пише працю «В. П. Науменко как редактор “Киевской старины”». Математик Дмитро Граве пропонує рекомендації для викладачів «О преподавании элементарной алгебры. Методические указания к книге Граве “Начала алгебры”». Мистецтвознавець і археолог Микола Біляшівський віддає на збереження до Київського історичного музею свої особисті документи. Письменник і громадський діяч Іван Стешенко у роки Першої світової був директором Тетянівської гімназії для біженців. На повну потужність працює Українська книгарня «Слово». Існували Київський відділ Російського товариства захисту жінок, а також Київське відділення Всеросійського товариства розвитку та удосконалення російських лікувальних місцевостей. Створюється Всеросійське товариство пам'яті воїнів російської армії, які полягли у війні 1914–1915 рр., діє Кримське товариство природознавців та природолюбів.

Громадсько-політичний діяч та літературознавець Сергій Єфремов працює в журналі «Основа». Історик і літературознавець Гнат Житецький пише наукові праці, присвячені Гоголю: «Гоголь — педагог, ученый, профессор и журналист», «Комедии Гоголя», а також «Повествование из малороссийского быта и истории». А відомий історик і архівіст, випускник Другої київської гімназії та Університету св. Володимира Іван

Каманін закінчує працю «Сказание о зверенецкой пещерной обители св. архистратига Михаила», славіст Павло Попов — «Трехи розмаїтїи» Йоанникия Гаялтовского». У Петрограді виходить друком праця С. Венгерова «Критико-биографический словарь русских писателей и ученых», а також «Новый энциклопедический словарь». Краєзнавець Іркліївщини Костянтин Кушнір-Марченко лишив нам у спадок щоденник «Моя военная служба в 1915 году». «Начальный период байронизма в России» — праця, яку написав у цьому році літературознавець Василь Маслов, а його брат Сергій Маслов є автором матеріалу до лекції «Литература в Южной и Западной Руси XV–XVIII вв.». Громадсько-політичний діяч та дипломат Андрій Ніковський, який в Одесі редагує в цей час журнал «Основа», створює розвідку «Галичина в прошлом и настоящем: Очерк истории национальной жизни русин в Австро-Венгрии». У Києві влаштувуються концерти камерної музики. Журналіст і поет Сергій Шелухін, обурений українофобськими настроями газети «Киевлянин», пише «Письмо редактору “Киевлянина” по поводу опубликованных статей против украинского национального развития». Історик церкви Федір Титов створює працю «Об историческом значении церковно-государственной деятельности князя Владимира». І таких прикладів розмаїтого і насиченого життя можна навести досить для того, щоб переконатися — навіть в умовах війни життя не припинялося ні на мить — життя політичне, громадське, наукове, мистецьке, літературне...

Мені потрапила до рук досить майстерно виконана графічним олівцем невеличка картинка, що дісталася нещодавно від однієї, вже, на жаль, покійної поетеси Ганни Ігнатенко, однієї з учасників Клубу творчої молоді. На звороті олівцем напис: «На память Шуре от Вали. 1915 г.». Вже неможливо з'ясувати, хто були ці особи. Та й справа навіть не в цьому — знову той же магічний 1915-й рік. Картина надзвичайно промовиста. Зображено село взимку, хати ніби аж присіли під снігом, на пухких дорогах видніються сліди від саней. Глибока тиша, яку не порушує навіть птаство. Все дихало б спокоем, якби не небо, яке грізно темніє над ідилічними дахами і запорошеними деревами. Все застигло у якогось передчутті. «Репрезентація стає ефективною тільки тоді, коли вона досягає ефекту присутності того, хто відсутній», — це знову цитуємо М. Ямпольського [2, с. 12].

Побіжний перелік фактів не є спонтанним калейдоскопом, зображення якого змінюються залежно від нахилу чи вподобання читача. Дав змогу зрозуміти Історію як спектакль, що розіграв час для нас, майбутніх її дослідників, які захочуть подивитися на неї крізь скельця окулярів зовсім іншого виміру. Подивитися на гравців, які перебували на кону

К. Піскорський. Всеславний Мордаць. 1915

у 1915 році. Вони були дійовими особами, яким випало сукати нитку життєвої тканини у 1915 році. Можливо, ми зможемо таким чином розсіяти нудьгу всезнавства та розсунути серпанок романтизму, що створює минуле, осмислити простір, який має вузькі часові межі. Їхня історія має свою передісторію та свою післяісторію. Щось закінчується, але тут же починається інше. Здавалося б — це матеріал про пусті речі і порожні місця в культурі, або, якщо підходити до питання більш делікатно, — це набір дрібничок. Проте, оскільки абсолютної порожнечі в культурі не існує, ніяких дрібничок і порожнеч культура не визнає, культура заповнена смислами, культура, власне, і є механізмом зі створення і збереження смислів. Тому, сподіваємося, вийшло ґрунтовне і глибоке дослідження речей, які на перший погляд здаються неважливими. Історія сповнена цікавих біографій непересічних особистостей. Деякі біографії вражають драматизмом і динамікою особистих доль. Зачаровує дивовижна складність життєвих шляхів, які привели цих людей в український контекст. Наталена Королева, письменниця з дивовижною, майже казковою долею, у спогадах «Без коріння» описала своє життя, зокрема й перебування в Інституті для шляхетних дівчат. Вибух Першої світової застав її в Києві, де вона провідує батька і вступає до Червоного Хреста.

Матеріальний світ — це маревو і символ вищої реальності — для символістів. Ілюзорність життя і таємниця, що ховається за видимістю життя і смерті. Якщо для художника ознакою вигадливого експерименту є вводити колір у традиційні гравюри, так і вводити свідчення інших людей до основної канви є ознакою творення сюжетної лінії року. Георгій Нарбут, вражений подіями війни, малює алегоричні антивоєнні картини. Він був засновником модерної української графіки, членом секретної «дев'ятки» провідних українських митців у революційному Києві 1919 р. Незадовго до своєї смерті повідомив секрет особливой темпері Лесю Кириловичу Лозовському — юному маляру, який товаришував з Лесем Курбасом, Костянтином Піскорським, Михайлем

Семенком. А вже в ніч на 22 березня 1922 р. у його помешканні на Вознесенському узвозі в Києві Лозовського знайшли задушеним. Поряд на подушці лежали коштовності.

Костянтин Піскорський — художник-містик. Громадянська війна... Піскорський працював санітаром, службовцем банку. Остаточне рішення зайнятись графікою прийшло до Костянтина під час служби в тилу у 1915–1917 роках. Серед перших спроб — малюнки «Букет змій» і «Всеславний Мордась» (1915 р., папір, акварель). Останній навіяний творами Гоголя і пропонує глядачеві «портрет» дивовижної потвори — гібриду Вія з Собакевичем.

Восени 1915 року у передмові до своєї книжки «Основні поняття теорії мистецтв» швейцарський теоретик мистецтва Генріх Вельфлін написав: «Ніщо так яскраво не характеризує протилежність між старим мистецтвом і мистецтвом нинішнім, як єдність форми бачення в колишні часи і різноманітність цих форм зараз. Пластично-лінійне мистецтво так само значне, як і живописне, що оперує одними тільки зоровими враженнями. У кожному художньому аркуші ми бачимо здійсненими майже всі можливості малюнка. Якими незначними в порівнянні з цим є окремі розбіжності, що спостерігаються в минулому! Тільки історична в самому естві своєю епоха могла виховати цю широту почуття <... > ця книга взагалі не належить до числа завершених; вона, скоріше, намацує і кладе початок, і було б бажано, щоб якомога швидше її затьмарили більш ґрунтовні монографії».

Продовження книжки «Дев'ятнадцяте грудня 1915 року: Один день в історії» також не належить до числа завершених, оскільки Історія не має ні початку ні кінця, вона триває і тоді, коли завершився якийсь часовий відтинок. Розглядаємо рік 1915-й, а радше один день, багатий на події, умістити які в один писемний зшиток — справа марна. Лишається щось вихопити з калейдоскопу подій, те, що залишилося на маргінесах під час укладання книжки. Отже, знову розгортаємо сувій часу і вчитуємося у скупі факти, щоб скласти уявлення про тло, на якому виник Малевичів задум прориву у Ніщо.

Бібліографія

1. Донцов Дм. Рік 1918. Київ [Текст] / Дмитро Донцов. — Торонто : Гомін України, 1954. Передрук : Хроніка-2000. — 1997. — № 19/20. — 384 с.
2. Ямпольський М. Ткач и визионер : очерки истории репрезентации, или О материальном и идеальном в культуре [Текст] / Михаил Ямпольский. — М. : НЛО, 2007. — 616 с. — (Научное приложение. Вып. LIX)

Можу тільки ще раз сказати: смерті нема.

Життя — це дух, а дух невмирущий.

Лиш тіло вмирає і розпадається на нестійкі хімічні складники, що весь час ферментують, весь час кристалізуються, щоб знову розтопитись у рухові і знову кристалізуватися в якусь форму, що потім зміниться й знову розтопитись.

Лише дух є вічний і розвивається угору, до світла.

Чим я буду, коли знову почну жити? Хотів би я знати... Хотів би...

Джек Лондон.

Міжзоряний мандрівник, 1915

Хосе ОРТЕГА-І-ГАССЕТ: Воля до бароко¹

... Найбільш точним визначенням роману Достоевського був би намальований в повітрі одним помахом руки еліпс. А хіба не такі деякі картини Тінторетто? А особливо весь Ель Греко? Полотно грека, який знехтував правилами, височіють перед нами як вертикалі скелястих берегів далеких країн. Немає іншого художника, який так утруднював би проникнення у свій внутрішній світ. Бракує підйомного мосту і пологих схилів. Веласкес підкладає нам свої картини ледь не під ноги, і ми, навіть не замислившись і нічого не відчувши, опиняємося усередині цих полотен. Але суворий критянин кидає дротики зневаги з висот своїх скелястих берегів; він домігся того, що до його землі сторіччями не причаює жоден корабель. Сьогодні ця земля стала залюдненим торговельним портом, і це, на мою думку, теж не випадковий симптом нового барокового сприйняття. Так от: від роману Достоевського ми, навіть не відчувши цього, переносимося до картини Ель Греко. Тут матерія теж сприймається лише як привід для спрямованого вперед руху. Кожна фігура — полонянка динамічного пориву; тіло перекручене, воно коливається і тремтить, як очерет під штормовим вітром — вендавалем. Немає жодної частинки в організмі, що не звивалася б у конвульсіях. Жестикують не тільки руки, вся істота — суцільний жест.

1915

Ортега-и-Гассет Хосе. Эстетика. Философия культуры / Сост. В. Е. Багно. —

М. : Искусство, 1991. — С. 153–154.

¹ Статтю опубліковано 12 серпня 1915 р. у журналі «Еспанья», який заснував сам Ортега-і-Гассет.

Богдан ЛЕПКИЙ: Листи Катрусі

б.

Тепер я, мій милий, не маю
В живих на всім світі нікого;
Ні батька, ні мати, ні брата. –
Тебе лиш, тебе лиш одного.

Тебе лиш. І то, господь знає,
Куди за тобою літати
Думками, чи в поле безкрає,
В степи, чи в високі Карпати?

Хіба я, коханий, полину,
Як сонце зайде за горою,
В будучу вільну Україну;
Там певно стріну ся з тобою.
Там певно на нас вже чекає
Приют і безпечна остоя.
Вперед! Перед нами безкрає,
За нами зруйнована Троя.

«Вістник Союзу визволення України», 19 грудня

Українська вистава. Дня 17 жовтня відкрито в Одесі українську виставу образів. Чистий дохід з сеї вистави, владженої товариством українських артистів, призначений почасти на добродійні цілі.

«Вістник Союзу визволення України», 19 грудня

З усної словесности зайнятих українських земель

Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці.
Бо ті вечорниці — дівки чарівниці;
Котра дівчина чорнобривая,
Та чарівниця справедливая.
В неділю рано зілля копала,
А в понеділок зілля полоскала,
А в вівторок зілля варила,
В середу рано Гриця струїла.
Прийшов четвер, Гриць помер,
Прийшла п'ятниця, поховали Гриця;
Як прийшла субота, дівчині сухота,
Як прийшла неділя, мати дочку била.
Ой мати, мати, жаль ваги не має,
Та нехай Грицуньо нас двох не кохає;
Нехайби любив мене одну,
То він би мав дружиноньку вірную.

«Вістник Союзу визволення України», 19 грудня

Василь РОЗАНОВ¹: Мимолетное. 1915

16.XII.1915

Русские люди — труха.

И обращают в труху Русское царство.

(скандал в «Н. Вр.» «Митька Рубинштейн»)

19.XII.1915

Каков бы ни был поп, пьяный или трезвый, — а он меня крестил.

Вот основание ко «всякой сущей власти» относиться все-таки с уважением. Не кричать на нее, не хулиганить с ней, не подкапываться под нее.

Ибо она была до меня, в ее гимназии я выучился, да... вероятно она меня и «похоронит». Мы слишком «промежуточные».

(М. : Скимен, 2011. — С. 330)

Новое роскошное 3-е перераб. и допол. издание «История России в картинах». Художественные картины на 8 больших листах 28 ¼ x 41 ½ дюйм. ширины:

Допетровская Русь

Петр Великий

От Петра I до Екатерины II, Екатерина Великая и Павел I, Александр I Благословенный, Александр II Освободитель, Александр III Миротворец. На каждом листе более 20 картин главнейших событий соответствующей эпохи, под картинами сделаны пояснения текстом. Кроме того, портреты с лучших гравюр и оригиналов Государей, их споживжников и современников.

Альбом картин: «1812 год. Отечественная война и ее герои». Картины в красках. К 100-летию отеч. войны. Юбилейное художественное издание. На картинах помещены портреты: Императора Александра Благословенного и героев Отечественной Войны, события, битвы, героические эпизоды.

Петроград, Надеждинская, 19, книжный склад «Русского чтения».

«Русское чтение», 14 октября

¹ Василь Розанов (1856–1919) — російський літературний критик, філософ і публіцист, один із засновників Релігійно-філософського товариства, з яким незабаром розійшовся у переконаннях; у 1915 р. вийшла друга частина «Опалого листа» — збірника безсюжетних есеїстичних та щоденникових нотаток, сповнених внутрішніх діалогів і роздумів.

Микола САМОКИШ¹ у 1915 році

За цей час Самокиша намалював цілі галереї батальних картин, розкиданих по військових музеях, Академії мистецтв, по галереях різних колекціонерів і збірках аматорів мистецтва... Пером, олівцем, аквареллю були створені тисячі рисунків, нарисів, типів, віньєток, композицій, зарисовань, таких оригінальних, повних руху, життя, таких вибагливих і дотепних... Ніхто з художників того часу не знав так близько життя війська, солдата, не бачив так близько війни, і тому натурально, що лише Самокиша мій зайняти таку відповідальну посаду — професора батального відділу. Із вступом Миколи Семеновича до академії майстерня батального малярства відразу ожила; Самокиша, сам живий, енергійний, любив своє мистецтво, вдунув у відділ «живу душу». Батальний відділ під керівництвом проф. Рубо ледве жеврів, існував більш офіційно, бо Рубо був завалений різними замовленнями й ставився до своєї педагогічної діяльності байдуже. Самокиша гаряче взявся за справу. Він зацікавив студентів своїми постановками натурю, мало не інсценізуючи цілі сцени, характерні для війни. В майстерні його фігурували як «натура» живі коні, живі натурники, одягнені в костюми війська тої чи іншої доби, живі «сиві круторогі українські» воли, всяка військова зброя, словом, усе було до послуг учнів батальної майстерні... На всяких військових маневрах за Миколою Семеновичем тягнулися хвостом учні батальної майстерні й там у живих студіях вивчали військовий побут. Микола Семенович навіть добився дозволу взяти з собою на війну (р. 1915) цілу низку своїх студентів; спочатку працювали вони з професором на польському фронті (Ломжа), а після перебралися на турецький фронт, починаючи з Карсу, далі — у Вірменії та узбережжям Чорного моря — у Хопі, Піроніті аж до Трапезунду. Разом із учнями Самокиша зробив багато зарисовань, етюдів, малюнків, рисунків... Треба сказати, що взагалі з майстерні М. С. вийшла ціла низка талановитих художників, як напр. К. Трохименко — відомий український художник, П. Жілін, М. Авілов, Р. Френц, П. Котов, Покаржевський і інші.

Бурачек М. Українське малярство Самокиша. — Харків : Рух, 1930. — С. 24–25, передм. К. Буревія)

¹ Микола Самокиш (1860–1944) — український графік, художник-баталіст. У 1915 р. створював художні полотна на західному і кавказькому фронтах, залучивши до цього і своїх учнів із батальної майстерні Петербурзької академії. Його картини увійшли в альбом «Великая война в образах и картинах» (1915 р.).

М. Сіякова. Війна. 1915

Кость БУРЕВІЙ про Миколу Самокиша

Колись по школах історію викладалося таким способом, що війни висвітлювалося як найпочесніші й героїчні моменти з державного життя, а тому військові події й різні «героїчні» перемоги здавалися найбільш вартими того, щоб їх «оспівувати» в поезії, скульптурі та в малярстві, як приклади, як учинки, гідні всякого наслідування, як зразки «патріотизму». Таке мистецтво було в руках держави прекрасним агітаційним засобом... У Петербурзькій Академії Мистецтв був «Клас баталістической живописи», але він не міг похвалитися кількістю студентів, чи видатними керівниками, — професори Зауервайд та його учень Віллевальде були по-німецькому старанні, педантичні художники, представники сухого формального академізму і небагато могли дати своїм учням... Видатний художник-баталіст Рубо, професор батальної класи після Віллевальде, був вихованець не російських художніх шкіл, а німецьких (Мюнхена). І тільки в особі М. С. Самокиші з мурів «Класса

баталистической живописи» Петербурзька академія випустила талановитого, оригінального й своєрідного художника-баталіста. М. С. Самокиша революціонером ніколи не був, а тому й не спромігся показати нам воєн Миколи II так, як сприймали їх народні маси. Але ж М. С. Самокиша не був ніколи й російським патріотом, а тому, цілком природно, не кинувся в обійми російського ура-патріотизму й не принизив свого мистецтва «побєдоносною» халгурою. Український романтик, співець нашої старовини, що все життя марив про те, щоб працювати для «рідного мистецтва», М. С. Самокиша холодно й спокійно підійшов до того матеріалу, який давали війни Миколи II, підійшов, «добру и злу внимаючи равнодушно», щоб зафіксувати те, «чему свидетель в жизни был». Відділя перевага форми над змістом у творах М. С. Самокиші, прекрасне оформлення беззмістовних дрібниць, найретельніша й найдосконаліша робота над такими темами, що зовсім чужі художникові й ніяк не хвилюють його, і відділя ж захоплення не основною темою картини, а допоміжною — експресією руху шаленим летом коней.

Осип МАНДЕЛЬШТАМ¹: О свободѣ небывалой

О свободѣ небывалой
Сладко думать у свечи.
– Ты побудь со мной сначала, —
Верность плакала в ночи, —

– Я свободѣ, как закону,
Обручен, и потому
Эту легкую корону
Никогда я не сниму.

Только я мою корону
Возлагаю на тебя,
Чтоб свободѣ, как закону,
Подчинился ты, любя...

Нам ли, брошенным в пространстве,
Обреченным умереть,
О прекрасном постоянстве
И о верности жалеть!

1915

¹ Осип Мандельштам — російський поет, який писав у статті «Утро акмеизма»: «Для акмеистов сознательный смысл слова, Логос, такая же прекрасная форма, как музыка для символистов. И, если у футуристов слово как таковое еще ползает на четвереньках, в акмеизме оно впервые принимает более достойное вертикальное положение и вступает в каменный век своего существования <...> с презрением отбрасывая бирюльки футуристов, для которых нет высшего наслаждения, как зацепить вязальной спицей трудное слово, мы вводим готику в отношения слов, подобно тому как Себастьян Бах утвердил её в музыке». Наприкінці 1915 р. перевидано знакову для його поезії збірку віршів «Камень».

Український письменник Микола ХВИЛЬОВИЙ (справжнє прізвище ФІТІЛЬОВ) у 1915 році

Юний Фітільов, як справжній волоцюга, ніде надовго не затримується: працює чорноробочим котельного цеху Дружківського заводу, вантажником у Таганрозькому порту, на цегельному заводі біля донської станиці Іловайської, вантажником коксу в Горлівці. Таке життя тривало аж до початку Першої світової війни, коли загальна мобілізація та його призывний вік змусили повернутися додому.

Спершу влаштується слюсарем у Краснокутську ремісничу школу, можемо припустити, що не без участі батька, однак незабаром переїздить до села Дем'янівки Рублівської волості Богодухівського повіту, де вчителює мати.

Працюючи в канцелярії волосної управи, Хвильовий розгортає активну культурно-освітню діяльність. Його близький товариш в передвоєнні роки Петро Шигимага згадує: «З осені 1915 й до весни 1916 року Хвильовий, як і я, брав активну участь у драматичному гуртку в Рублівці <...> Ми ставили такі п'єси, як “Невольник”, “Дай серцю волю” і т. п. Микола уже в цей час виявляв глибоку національну свідомість».

У липні 1916 року Фітільов уперше знайомить товаришів зі своєю творчістю і, як підкреслює автор спогадів, писати він почав одразу українською...

За свідченням самого письменника, на початку 1915 року він у складі маршової роти був відправлений на фронт.

Дороги війни простяглися для нього в довгі три роки, — «3 роки походів, голодовки, справжнього жаху, який описати я ніяк не ризикну, 3 роки голгофи в квадраті», — через волинські болота, Галичину, Карпати, Польщу, Буковину й закінчилися в Румунії. Саме тут його застає революція...

Наприкінці 1917 року повертається додому, де продовжує займатися політичною роботою. Своєрідним поштовхом до цього стало знайомство з Андрієм Заливчим, одним із лідерів заснованої 1915 року в Харкові Юнацької Спілки, а після 1917 — активним діячем Української партії соціалістів-революціонерів (зокрема її лівого крила — «боротьбистів»), членом Центральної Ради та членом ЦК масової профспілкової організації Селянської Спілки.

Ростислав Мельників. <http://www.istpravda.com.ua/research/2013/05/13/123968>

В 1915 г. вышли и продаются отдельные №№ «Рус. муз. газ.», посвященные Сергею Иван. Танееву (Биографический очерк Ив. Липаева;

Танеев — камерный композитор, Евг. Гунста; Иоанн Дамаскин, А. Гордцова (с 10 нотн. прим., с № 6 портретами).

Памяти А. Н. Скрябина (статьи и стихотворения Н. Малкова, А. К-ского, Гр. Прокофьева, Поэма экстаза Скрябина, Автобиографическая записка Скрябина).

Памяти А. К. Лядова (Письма Лядова в А. И. Зилоти, Наброски и записные книжки Лядова, муз. отрывки Лядова; с 6 портретами и снимками).

Цена каждого № с перес. 25 коп.

«Русская музыкальная газета», 19 декабря

Кое-что об А. К. Лядове. Прочитав в № 47–48 «Русской музыкальной газеты» письма Лядова в А. И. Зилоти, я подумала, что полученные мною на протяжении нескольких лет небольшие записочки и стихотворения А. К. Лядова могли бы иметь некоторый интерес.

Н. Ф. Пивоварова.

Мой поэтический талант почил уж в Бозе,
И потому, поэт, пишу к тебе я в прозе.

Многоуважаемая Наталья Федоровна, я обещал С-м достать на акт 2 билета и обещал гораздо раньше, чем вам. Я имею право получить только 2 билета. Если достану 4, то, конечно, с величайшим удовольствием ем исполню вашу просьбу. Преданный вам Ан. Лядов. 16 мая 1891 г.

Давно замолкнувший поэт,
Я посылаю вам билет.
Вам одного довольно ль? Нет? —
Так дайте тотчас мне ответ.
Ну-с, пожелаав вам жить сто лет —
Кончаю. Ваш туманный Фет.

24 апреля 1892 г.

Один билет лишь посылаю,
Достать я более не мог;
На Акт достану ли — не знаю:
Директор наш и скуп, и строг.
Конечно, буду я стараться:
Как Галкин буду увиваться,
И как К. ... с слезою лгать —
Надеюсь этим хоть достать.

30 апреля 1893 г.

«Русская музыкальная газета», 19 декабря

Хроника. Концерты в Петрограде. Из исполненных на 2-м концерте Современной русской музыки произведений С. Танеева на первое место по силе произведенного впечатления должны быть поставлены Прелюд и fuga для двух роялей, мастерски переданные гг. Николаевым

До с. 64. Робота невідомого автора. На звороті підпис-присяга: На память Шуре от Вали. 1915

и Захаровым, и квинтет ор. 16, в исполнении квартета Муз. современника и г. Брик (виолончель). Если исключить романсы Танеева (исп. г-жа Бриан), в которых меньше всего сказалась индивидуальность покойного композитора, то программа концерта, посвященного памяти Танеева, была составлена очень умело и давала отчетливое представление об особенностях его творчества. Танеев в большой мере наделен был высоким достоинством композитора — творческою независимостью. Ни волна вагнеризма, ни модные тенденции «кучкистов», ни новейшие попытки музыкальных искателей — ничто не было в состоянии вывести его творчество из того русла, в которое оно вылилось в самом начале его композиторской деятельности. Подобно Брамсу, он взял старые, готовые контранунктические формы и, овладев тайнами контапунктического голосоведения, показал нам новые, неведомые до него, приложения этого стиля, доказал, что строгая полифоничность, исходной точкой своей имеющая Баха, может быть равноправно сочетаема с благородством и выразительностью музыкальной мелодии, с красочностью гармонии и изяществом формы. И каких бы музыкальных взглядов ни придерживался слушатель музыки Танеева, неподкупная правдивость его творчества и технические красоты его музыкального языка должны

быть признаны без колебаний. Признавая эти достоинства, не следует страшиться тех обвинений в лицемерии и отсталости, которые делают музыкальному миру «Вечернее время» по поводу чествований композитора! Незаслуженные упреки и непонимание художественных замыслов отравляют лучшие моменты его деятельности, вливая в чашу творческих наслаждений яд зависти и лицемерия; когда его тело расстается с землей, мишенью для нападок остается его дух, нашедший свое выражение в творчестве. И даже много лет спустя, когда потомство, признав его талант, будет чтить его память, найдется Герострат, который в тщетных поисках славы (доброй или худой?) решится бессвязными речами осквернять чтимую память угасшего композитора (см. Письмо Немусыканта в «Вечернем Времени» и афоризмы о Вагнере г. Боголюбова в его муз. Фельетонах в «Бирж. Вед.»).

«Русская музыкальная газета», 19 декабря

Василь ЕЛЛАН-БЛАКИТНИЙ: Юний лад

Струни настрою настрою
На бадьорий юний лад:
Гей! Летить життя стрілою —
Не повернется назад.
Вітер гнув гінку тополю,
Намагався ізломить, —
І знемігся ...
Знов на волю
Струнко рветься у блакить.
Грайте ж радості і болі —
Іскри в пінному вині:
Той не буде плазом долі,
Хто гартується в огні!

1915

7 декабря состоялась лекция г. Сабанева о творческом пути **Скрябина**. Эта лекция явилась систематизированным повторением взглядов г. Сабанева, высказанных им ранее в ряде статей. Лектор рассматривает все произведения Скрябина с точки зрения тех достижений, которые наметил покойный художник в оставшемся неоконченном произведении его — Мистерии; т. обр., все произведения Скрябина лишь этапы в его творческом пути. Но, рассматривая внимательно эти этапы и подолгу останавливаясь на хорошо знакомых и часто исполняемых произ-

веденнях, лектор лише мимоходом коснувся головної задачі життя Скрябіна, кінцевої цілі його творчості — Мистерії, і говорив про неї в туманних, неопределених вираженнях, — аналізуючи типовий для творчості Скрябіна нонаккорд, з альтерированою квінтою, лектор не без підстави утверджував, що входять до складу його звуки, виражаються в ряду обертонов числами 11 і 13, в останній період творчості Скрябіна розпізнавалися їм, як консонанси по відношенню до основному звуку. Виходячи з цих роздумів, лектор шукає в творчості Скрябіна підтвердження своїм особистим поглядам на темперацию хроматическої гамми. Однак творчість Скрябіна ніколи не виходила з меж сучасної хроматическої гамми, а емансипация обертонов 11 і 13 являється, навпаки, новим етапом на шляху закріплення сучасної темперированої гамми. Так було багато років тому назад, коли в музиці вперше став використовуватися обертон 7. Втиснутий в рамки темперированої гамми, він спочатку здався надто високим, а з плином часу вухо настільки звикло до цього постійному підвищенню його темперированими інструментами, що чує звук 7 в його натуральному вигляді (напр. першої октави натуральної валторни in F), вважає його фальшивим. Коли екстазні гармонії Скрябіна і основний їх елемент — обертони 11 і 13 будуть сприйматися нами як консонанси, то цим самим завершиться останній акт процесу темперации звуків в європейській музиці: ми звикнемо до підвищення цих до цього часу невикористаних обертонов і вони, змінені відповідно законам темперации, вийдуть на нових підставах в учення про гармонію.

М. Глинский. «Русская музыкальная газета», 19 грудня

Іван ФРАНКО у 1915 році:

Як про реального претендента на Нобелівську премію в галузі літератури можна говорити про Івана Яковича ФРАНКА. Його кандидатуру як «великого Провідника свого народу, міжнародного генія», «справді найвизначнішого письменника сучасної Європи» висунув 26 листопада 1915 р. в листі до Нобелівського комітету професор, доктор філософії з Відня Йосиф Застирець. У документі, що зберігається в архіві Шведської академії під № 19 за 1915 р., на сторінках 6–7 можна прочитати: «№ 4. Іван Франко». На превеликий жаль, він не був урочистою нобелівськими лаврами. Причина в тому, що лист-подання надійшов до Стокгольма, коли питання про лауреатів уже було вирішене.

Юрій Килимник. Україна — батьківщина шістьох Нобелівських лауреатів

// День. — 2003. — 12 груд.

Осип МАКОВЕЙ: Налетіла куля з поля

Налетіла куля з поля,
забриніла, як пчола, —
дійся, дійся, божа воля,
як така козацька доля, —
куля в груди застрягла.

Вже готова є могила,
не могила, а гора;
буде душенька тужила,
де є Україна мила, —
так далеко до Дніпра!»

Впав козак, не може встати,
ще раз глянув навкруги:
«Ах, прегарні сі Карпати!
Тут би жити, не вмирати,
та убили вороги.

Без китайки, без калини
поховали козака,
тільки вітер Верховини
поніс вістку до родини ...
Що за доленька гірка ...

1915

Тільки й щастя, що вмираю
на землі моїх братів;
тільки й смутку, що не знаю:
може, й з рук їх тут конаю
за провини ще дідів.

І. С. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ. Лист А. М. Жебуньову¹ Високошановний Леоніде Миколайовичу!

Аджеж я не все сказав вам, що доконче треба було сказати. Ні одної книжки, виданій в Галичині, не можна в них друкувати, не поправивши, бо там безпремінно буде напхано чимало галицизмів. З цієї причини неможна друкувати і моєї повісті «Гетьман Іван Виговський» без поправок. Там є такі слова, як сакраменти віри, цеб-то таїнства і т. д. Як ви були в мене, я добре не оглядів шухляд в столі і не все передав вам тоді: В мене в шухляді єсть чорняк повістів «Український гетьман» та «Князь Єремія Вишневецький». При виданні треба друкувати не по книжці, а по моему рукописові «Український гетьман Іван Виговський», бо там

¹ Леонід Жебуньов (1851–1919) — представник дворянського роду, що дав Росії революціонерів-народників, громадсько-культурний діяч, журналіст, книголюб, один із засновників Українського клубу, що діяв у Києві, брав активну участь у діяльності київської та полтавської «Просвіти». Був співробітником часописів «Рідний край», «Рада», «Літературно-науковий вісник». У 1915 р. опублікував у газ. «Украинская жизнь» статтю, присвячену пам'яті О. Русова (ч. 10, с. 17–24).

нема таких слів, як **сакрамент** й інших галицьких. Якби часом в Одесі пропав рукопис «Князя Єремії Вишневецького», то в мене зберігся чорняк її. Ці рукописи міні треба б передати до ваших рук для друкування по їм книжки нового видання. Видава повість Белей в своєму додаткові до газети «Діло» в «Бібліотеці найзнаменитших писателів» як він видав і мою «Причепу» і «Хмари», є друг. видання. Він був прихильник і побічник української, нашої мови і мало зміняв форми, зоставляв наше од (замість від), але ставляв скрізь -сей, -ся (замість цей, ця) і зміняв декотрі слова, котрих тамтешня публіка не могла втямити.

При виданні VI тома повість «Кайдашева сімья» треба передрукувати не по моему виданню 1886 року, котре я вилів у той том, а по виданню Череповського, де зробив поправки в мові і в словах, часом не вдатних. Таксамо треба видавати й оповідання «Баба Параска та баба Палажка» не по виданню Череповського, а останньому пізнішому моему виданню в I томі (друге видання) 1910 року...

3 марця 1915 року.

IP¹, ф. 82, № 41

Собр. И.Р.М.О. (12 декабря). В программе «Молчание» (сказка Э. По) Мясковского, ф.-п. концерт Черепнина (солист Э. Бай), Вступление и 3-я картина из музыкально-мимического триптиха по Овидию (из «Метаморфоз») М. Штейнберга, сюита для голоса с оркестром «Фавн и Пастушка» И. Стравинского и скерцо-фантазия А. Пащенко «Арлекин и Коломбина». Если мы не ошибаемся, то «Молчание» Мясковского и отрывок Штейнберга исполняются впервые. Знакомство с отрывком г. Штейнберга наиболее приятное и отрадное. Если дать себе труд внимательно проследить творческий облик серьезного и солидного дарования М. Штейнберга, сравнить первые его работы хотя бы начиная с прекрасной симфонии с последующими, придется придти к несомненному выводу о неустанной работе над собою этого музыканта. Владеет прекрасно оркестровыми красками, чувствуя колорит и градацию светотеней особо остро, г. Штейнберг в «Метаморфозах»

¹ Тут скорочення «IP» — Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. У наведеному листі Нечуя-Левицького йдеться про т. зв. граматичні форми, які письменник відстоював і впроваджував у своїх творах, ведучи почасти войовничі полеміки з видавцями. Через три роки він помер у богадільні для безпритульних на київській Дехтярівці, забутий родичами і українською громадою, хіба що навідувалася до нього Марія Грінченко, яка пізніше написала спогади про Нечуя-Левицького.

доводит гармоническую ткань и инструментальный убор до утонченности и изысканности, раньше у него не встречавшихся. <...> «Молчание» г. Мяскового — произведение глубокомысленное, серьезное, мрачно иллюстрирующее одну из самых сильных «сказок» Э. По. Безнадежный пессимизм и отчаяние сгущены до пределов возможного без единого светлого промежутка и, может быть, вследствие этого «Молчание» кажется несколько томительным. Сюита Стравинского — одно из ранних произведений его — свежее, оваянное каким-то весенним радостно-пантеистическим настроением. Сюиту прелестно спела г-жа Обухова. Скерцо — А. Пащенко — эффектная, чисто-декоративная музыка. Концерт Н. Черепнина отлично сыгран г. Бай, преодолевшем свободно его огромные трудности. Вся программа очень продуманно была г. Малько.

Б. Тюнеев. «Русская музыкальная газета», 19 декабря

Московская опера. «Кудеяр» А. Оленина. — Балет. Постановка новой русской оперы за последние годы является событием редкостным. Поэтому и постановка «Кудеяра» остановила на себе внимание сугубое. <...> В прессе мнения о детище г. А. Оленина разошлись, что покажется вполне естественным, если познакомишься с этой «оперой-песней» поближе. Этот термин пущен в оборот самим автором «Кудеяра». Еще до постановки оперы автор ее дал краткий тематический анализ своего произведения и наметил основные положения своего «profession de foi». Это последнее сводится прежде всего к жажде создания национальной оперы. Коли вспомнишь, что г. А. Оленину уже пятьдесят лет от роду и стало быть вкусы его складывались в после-шестидесятые годы, что он вырос в среде помещицкой, что близость к фанатику национального уклада, М. А. Балакиреву, импонировавшему, кажется, всем, кто с ним соприкасался, — коли вспомнишь все это, станет понятна мечта г. А. Оленина о создании оперы настоящего национального уклада <...> Творческий дар г. Оленина не велик и это ярко сказывается в бледности и бедности многих мелодий <...> Много чаще оказывается, что, не достигнув искомого, оркестр г. Оленина просто жалок и не звучит <...> Тут какая-то не одухотворенная спайка цепи песен с оперно-шаблонными и, прибавлю, достаточно серыми речитативами <...> Для исполнителей было в чем показать себя, как со стороны вокальной, так и со стороны драматической. Настя отлично воплощена г-жей Кошиц, не первый раз показавшей себя чуткой художницей и отлично схватившей стиль своей партии. Г-жа Евгеньева хороша в роли мамки, а гг. Люминарский (боярин), Сперанский (Лаиш) и все

вторые артисты вполне приемлемы в своих партиях. Сценическая постановка г. Комисаржевского проста и достаточно красива, а декорации по эскизам Поленова ласкают глаз.

Два слова и еще об одной новинке — балет «Эвника и Петроний». Его происхождение таково: балетмейстер г. Горский, найдя этот сюжет выигрышным и благодарным для своего искусства, сочинил либретто, а не достающую музыку присочинил г. Арендс, почерпнув оную у ... Шопена. Отсюда полная дисгармония: Шопен — к тому же в очень слабой инструментовке — огрубел и с античным миром не вяжется; к тому, что дает музыка, балетмейстер прислушиваться не захотел, ибо для него в этот раз исходная точка балета была пластика, а не музыка; танцы сами по себе красивые, к античности отношения не имеют. Отсюда торжество отдельных исполнителей с г-жей Гельцер во главе и кордебалета и отсюда же поругание композитора и поправление как раз того, что некогда дало отправную точку для нового балета. Я говорю об идеях Дункан, желавшей пластически и мимически воссоздать психологическую суть художественной музыки.

Гр. Прокофьев. «Русская музыкальная газета», 19 декабря

Общество Друзей Музыки обращается к уездным земствам, в особенности к тем, в районе которых развито степное овцеводство, с просьбою: доставить по возможности подробные сведения относительно кустарного и школьного производства жильных струн для музыкальных инструментов, а также пергамента и золотобойных пленок (в виду близкого сходства приемов этих производств со струнными) ... Образцы указанных производств будут выставлены в помещении Общества для ознакомления с ними публики вообще и в особенности артистов и продавцов музыкальных инструментов, причем Общество предполагает принять на себя содействие по устройству постоянных складов для сбыта одобренных конкурсом изделий потребителями в Петрограде, Москве и других больших городах.

«Русская музыкальная газета», 19 декабря

Разные известия. Киев. 29 ноября в зале Купеч. собр. с успехом состоялся концерт польского пианиста и композитора Ал. Вельгорского, исп. 2-ю сонату Пахульского, Большой Полонез ор. 22 Шопена, собственные фантазию для 2-х роялей (с г-жей Глембоцкой) и несколько ф-п. пьес. Песни г. Вельгорского были спеты г-жей Цоль-Левицкой.

«Русская музыкальная газета», 19 декабря

Павло ТИЧИНА: Хтось гладив ниви

Хтось гладив ниви, все гладив ниви,
Ходив у гніві і сів співи:
О, дайте грому, о, дайте зливи! —
Нехай не сохнуть золотисті гриви.
Хтось гладив ниви, так ніжно гладив.

Плили хмарини, немов перлини ...
Їх вид рожевий — уста дитини!
Набігли тіні — і ... ждуть долини,
Пробігли тіні — сумні хвилини:
Плили хмарини чужі, далекі ...

Сліпучі тони — і дика воля!
Ой, хтось заплакав посеред поля.
Зловісна доля, жорстока доля.
Здаля сміялась струнка тополя.

1915

Русская музыка за границей. 25 ноября в Копенгагене, после долгой современной подготовки, в Королевской опере были впервые поставлены «Евгений Онегин». Музыка и постановка произвели на датчан большое впечатление. Исполнители старались очень, но критику не удовлетворили.

26 декабря, для открытия сезона театра Scala в Милане будет поставлен «Князь Игорь» Бородина.

«Русская музыкальная газета», 19 декабря

Акц. О-во Брокгауз-Ефрон. Новый энциклопедический словарь под общей редакцией почетн. акад. К. К. Арсеньева. Вышел и рассылается подписчикам 26-й том: «Мацеевский — молочная кислота». Всего будет 48 томов по 4 руб. за тв. переплет. Пересылка за счет Акц. о-ба.

Элинская культура. Бумгартена, Поланда, Вагнера.

Классическое искусство Генриха Вельфлина. Роскошный том «in quarto», с массой рис. на мелов. бумаге.

История Сербии, проф. А. Погодина.

История Болгарии, проф. А. Погодина.

История современной Германии, А. Дживелегова.

История Австрии, Митрофанова.

История Италии, проф. Тарле — в средние века.

История Италии, его же, в новое время.

История Румынии, Борецкого-Бергфельда.

История Венгрии, его же.

Роскошно иллюстрир. *Библиотека великих писателей*. С массой фототипий, автотипий, гелиогр. и пр. рисунков. Под ред. С. А. Венгерова.

Соч. Пушкина, Шекспира, Байрона, Шиллера, Мольера.

Энциклопедия практ. медицины, проф. Фирордта и д-ра Шнирера, под общей ред. проф. Подвысоцкого и д-ра Якобсона, 4 том и 5-й доп. В этот том вошли все новейшие открытия в медицине.

Полное иллюстр. *Собрание сочин. Н. В. Гоголя* в 10 т., в изящ. коленкор. переплете.

«Русское слово», 19 декабря

Союз русских художников. Завтра открытие выставки картин. Покровский бульвар, 8, против Покровских казарм.

«Русское слово», 19 декабря

Театр и музыка. Артисты товарищам. Сегодня в Большом театре исключительный вечер. Сегодня артистки и артисты, бесперывно выступающие с благотворительной целью, выступают в пользу своих сотоварищей. Можно много сказать хороших и более чем справедливых слов о том, какие огромные суммы собираются артистами и на войну, и на просвещение и на всевозможные культурные нужды. ... Но, может быть, будет гораздо убедительнее, если просто сказать, что это будет исключительный концерт, в котором будут участвовать лучшие силы драмы, оперы и балета. Среди артистов драмы будут О. О. Садовская и О. В. Гзовская; среди артистов оперы — А. В. Нежданова, И. А. Алчевский и Д. А. Смирнов; среди артистов балета — А. М. Балашова, В. А. Каралли и М. М. Мордкин. В конце концов, даже те, кто наиболее сочувствует артистам, пойдут сегодня в Большой театр, гораздо более думая об огромных талантах одних, о необыкновенном тембре, трелях и бельканто других и о пластике третьих, чем о санаториях, хотя бы и созданных с самыми лучшими целями.

«Русское слово», 19 декабря

Андрій БЕЛИЙ у 1915 році

... с 1915 года я удостоился счастья ближе узнать Михаила Бауэра¹,

¹ Міхаель Бауер (1871–1929) — один із перших учнів австрійського філософа

бывать у него и пользоваться его советами <...> беседы с ним, его умеренное бездонно-глубокое слово, поднесенное иной раз под формой грубоватого народного афоризма, с «солью и перцем», но сквозящее внутренним теплом и добротой, — незаменимо; то, что я получил от Бауэра, доктор сам мне не мог бы дать. Я разумею — «тональность», совершенно индивидуальную, «бауэровскую» (Белый Андрей. Воспоминания о Штейнере. Paris, 1982. — С. 159).

Андрій БЕЛИЙ: Михаилу Бауэру

Речь твоя — пророческие взрывы,
А глаза — таимые прозоры:
Синие, огромные разрывы
В синие, огромные просторы.

Мейстер Эхарт нашего столетья, —
Помню ты из Арлестейма в Дорнах
Мимо нас в годину лихолетья
Проходил, склонясь в цветах и в тернах.

Помню: перламутровые травы,
Купол ясноглавый, величавый,
Розовые воздуши Эльзаса,
Пушечные взрывы... из Эльзаса,

Легкие, лепечущие ивы,
Темные, гребенчатые горы,
Синие, огромные разрывы
В синие, огромные просторы.

1915

Андрій БЕЛИЙ. Лист до Е. К. Метнера¹

20 ноября 1915 г.

<...> Теперь же сижу над 3-ьей частью «Трилогиши», которая раз-

Р. Штейнера і найактивніший діяч антропософського руху, автор релігійно-філософських і педагогічних творів.

¹ Емілій Карлович Метнер (1872–1936) — видавець-редактор ж. «Труды и дни», засновник московського видавництва «Мусажет», автор філософських та літературних творів; як музичний критик виступав під псевдонімом Вольфінг.

растается ужасно и грозит быть трехтомием. Называется она «*Моя жизнь*»; первый том — «*Детство, отрочество и юность*». Первая часть тома, как и две другие части, в сущности самостоятельны; ее кончу через 2–2 1/2 месяца; она называется «*Котик Летаев*» (Годы младенчества); и мне бы хотелось ее пристроить в какой-нибудь журнал, в какой — не знаю; в ней 200 страниц, 5 глав.

Работа меня крайне интересует: мне мечтается форма, где «*Жизнь Давида Копперфильда*» взята по «*Вильгельму Мейстеру*», а этот последний пересажан в события жизни душевной; приходится черпать материал, разумеется, из своей жизни, но не биографически: т. е. собственно ответить себе: «как ты стал таким, какой ты есть», т. е. самосознанием 35-летнего дать рельеф своим младенческим безотчетным волнениям, освободить эти волнения от всего наносного и показать, как *ядро* человека естественно развивается из себя и само из себя в стремлении к положительным устоям жизни приходит через ряд искусств к... духовной науке, потому что духовная наука и христианство для меня ныне синонимы; и детская песня души, превращенная в оркестрованную Симфонию, есть наш путь; *песенка* души — Восток; оркестровка и контрапункт — Запад; а человеческое стремление (*не сам человек*), ведущее его от песни к Симфонии, и есть *восток в западе* или *запад в востоке*.

Такова моя постановка: «Серебрян<ый> Голубь» — это Восток без Запада; и потому тут встает Люцифер (голубь с *ястребиным* клювом). «Петроград» — это Запад в России, т. е. Ариманическая иллюзия, где техницизм + голая абстракция логики создает мир Майи. «Моя жизнь» — Восток в Западе или Запад в Востоке и рождение Христова Импульса в душе.

Тут подхожу я к вопросу, Вами поставленному: не вернулся ли я к своей эпохе «*Симфоний*», но не по кругу, а по спирали; да, конечно; собственно, все мои статьи, книги, стихи периода после Симфоний (от 905 до 912 гг.) есть перенесение настроений и устремлений «*Симфоний*» в ту душевную зону, где о них я уже не мог говорить; т. е. вынесение их из литературы и слова: собственно точку своего христианского устремления я нес молчаливо. Юношеская смелость и наивность высказываний заветнейшего не смела не привести к распылению самой почвы высказываний («*Пепел*», «*Урна*», «*Петербург*»); я не знал Аримана, а уж *конечно* он постарался в *своем царстве* задушить и исказить мне мои Симфонии; и таким искажением является 4-ая симфония «*Кубок Метелей*», где технические задания словесного контрапункта привели к *кошунству*. Собственно, я хотел *глубинное* одеть в *слово* и законы архитектуры слова сделали собственно пародию на меня самого: для меня

показательно, что мои «Симфонии» есть собственно стремление к контрапункту переживаний, к науке переживаний и как таковые, они суть произвольное желание *умного пути* без знания пути <...>

В моем 3-ем романе сами собой встают мне «*новые задачи*» симфонического письма: они звучат уже, потому что я хочу коснуться положительных устремлений душевной жизни <...>

Владислав ХОДАСЕВИЧ¹ у 1915 році

В. Ходасевич — С. Кисіну

Милый Муни, прости меня: ей-Богу, не мог писать. Меня донимали хлопоты по пустякам <...> Со вчерашнего вечера я в Гирееве, у Торлецких, где пробуду неделю. <...>

Внутреннего самочувствия у меня нет: попробую попитать тебя сплетнями.

<...> Антибрюсовское ополчение растет и ширится. Бальмонт в Москве, негласно интригует. Я засветил лампаду и жду, чем кончится. В столице на Неве поголовное Лукоморство. Кузмин с Городецким играют в патриотическую чехарду. Бальмонт с ними. Блок и Чулков (!) к Суворину не пошли, Брюсова не звали. Остальные все там, кроме Мережковских, которые не там, ибо не сошлись насчет серебрянников: меньше тридцати одного не берут. Меня (ого!) звали официально. Я отказался официально. Собственно, мне на всех наплевать, но: 1) Городецкого не люблю; 2) Русские Ведомости со временем дадут мне

¹ Владислав Ходасевич (1886–1939) — поет, прозаїк, критик, історик літератури. Народився в сім'ї польського дворянина, який навчався в Академії мистецтв, але художником не став. Відкрив у Москві магазин приладдя для фотосправи, професійно займався фотографією, знімав, зокрема, Льва Толстого. Дід по матері перейшов із іудаїзму в православ'я, мати вихована в дусі католицизму. В одному з віршів Ходасевич написав про себе:

Я родился в Москве. Я дыма
Над польской кровлей не видал,
И ладанки с землей родимой
Мне мой отец не завещал.

России — пасынок, а Польше —
Не знаю сам, кто Польше я.
Но: восемь томиков, не больше, —
И в них вся родина моя.

32 серебрянника. Нынче труд так вздорожал, что даже добродетель отлично оплачивается. Я же в Русских Ведомостях — вроде валдайской ...: Голос Москвы забыт...

Твой Владислав. *Гиреево, 19 июня 915.*

В. Ходасевич про И. Северянина

Приветствовать новое дарование, сказать, что в мире стало отныне одним поэтом больше, — вот для каждого друга поэзии величайшая радость. Мудрено ли, что мы особенно напряженно искали ее в последние годы, когда так много явилось стихотворцев и так мало поэтов? Мудрено ли и то, что в поисках наших мы порой ошибались — и с горечью сознавали свою ошибку?

Одно из таких огорчений выпало на долю пишущего эти строки. Весной 1914 г. сперва во вступительном слове к первому поэзоконцерту Игоря Северянина, потом на страницах «Русских ведомостей» я с радостью говорил о незаурядном таланте этого поэта. Не скрывая серьезных погрешностей его лиры, я выражал надежду, что недостатки поэзии Северянина — временные, что он ими переболеет, и они отпадут сами собой. Казалось, с течением времени пройдет у поэта пристрастие к «фешенебельным темам», ликерам, кокоткам и лимузинам, хотелось верить, что из стихов Северянина скоро исчезнет пошловатое верхоглядство фланера, что глубже всмотрится он в окружающее, перестанет по пустякам растрчивать свое дарование и заговорит языком, подобающим поэту. Его первая книга «Громокипящий кубок» — давала право на такие надежды.

Вслед за «Громокипящим кубком» появилась «Златолира». Об этом сборнике хотелось молчать, так как, за исключением нескольких стихотворений, книга была составлена из пьес, написанных гораздо ранее «Громокипящего кубка». По ней никак нельзя было судить о движении творчества Северянина, и только успехом «Кубка» можно было объяснить ее появление.

Но минувшей зимой почти одновременно вышли еще две книги: «Ананасы в шампанском» и «Victoria regia». Они также вдоволь разбавлены старыми, недоделанными, ученическими пьесами, писанными, судя по датам, иногда за четыре, за пять, даже за десять лет до выхода «Громокипящего кубка». Но все же и позднейших стихов набралось бы из них в общей сложности на целую книгу. И, конечно, только об этой не существующей в виде отдельного издания второй книге Северянина стоит говорить, так как время для изучения его «ученических годов» еще не настало; вероятно, и никогда не настанет.

М. Собачко-Шостак. Святковий вечір. 1915

М. Собачко-Шостак. Букет. 1915

По-прежнему неглубокой осталась поэзия Северянина. Мелочные переживания питают ее, — порою до того мелочные, что становится тяжело: то это спор с какой-то женщиной, предъявившей к тому «я», от чьего лица писаны стихи, иск об алиментах; то грубая брань по адресу критики; то постыдные в устах поэта счеты с другим поэтом, упреки в зависти; то, наконец, хвастовство ходкостью «Громок кипящего кубка» ...

«Обманутые надежды» (1915 г.)

Владислав ХОДАСЕВИЧ: Уединение

Заветные часы уединенья!
Ваш каждый миг лелею, как зерно;
Во тьме души да прорастет оно
Таинственным побегом вдохновенья.
В былые дни страданье и вино
Воспламеняли сердце. Ты одно
Живишь меня теперь — уединенье.

С мечтою — жизнь, с молчаньем — песнопенье
Связало ты, как прочное звено.
Незыблемо с тобой сопряжено
Судьбы моей грядущее решенье.
И если мне погибнуть суждено -
Про моряка, упавшего на дно,
Ты песенку мне спой — уединенье!

1915

Федір СОЛОГУБ¹: 19 июля 1915 г.

Год испытаний, год суровый!
Тебя душа благословит, —
Заря гражданственности новой
Над нами в небесах горит.

Пылай, заря, восторгом новым,
И перед нами освети
В дыму губительном, багровом
К победе верные пути!

Моя Россия верит верно,
Что наш чертог неколебим,
Что мужество солдат безмерно,
И что врага мы победим.

Как ни свирепствует судьбина,
Как вражья сила ни гнетёт,
Свободный подвиг гражданина
Тебя, Россия, вознесёт.

Моя Россия твёрдо знает,
Своею верою горда,
Каким позором угрожает
Ей ненавистная орда,

Год испытаний, год суровый!
Тебя душа благословит, —
Заря гражданственности новой
Над нами в небесах горит.

И всё приняв её стремленье,
Всю мощь орудий и машин,
Не упадёт в изнеможенье
В пыли растоптанных долин.

Федір СОЛОГУБ: Гадание

Опять сошлись миллионы людей для решительной битвы. Что-то будет? Победит не тот, у кого крепче нервы, как думают германцы, а тот, у кого сильнее воля к победе. Судьба на своём роковом аукционе спрашивает не о том, кто даст больше крови и металлов, а только о том, кто хочет. Кто сильнее хочет? Кто хочет больше? И опускает свой тяжёлый молоток, когда воля одной стороны превозможет над волею другой.

1915

Костянтин БАЛЬМОНТ: Максимилиану Волошину

Ты нравишься мне весь, с своею львиной гривой,
И тайной яростью невыраженных слов,

¹ Федір Сологуб (1863–1927) — поет-символіст, теоретик мистецтва. У 1915 р. написав п'єсу «Камінь, кинутий у воду (Сім'я Воронцових)». К. Чуковський зазначив у статті про Сологуба: «Он не писал, что жизнь — мертвецкая, а луна — кладбищенский фонарь, — он пережил это, он поверил в это — и потому его искусство — единственная настоящая теургия нашего времени».

В теснине ты поток, и взрывной, и бурливый,
Что точит камень скал, чтоб литься из основ.

Ты к нам пришел сюда от чуждых берегов,
Твой лик не совмещу с моей родною ивой,
В Элладе ведал ты, за сонмами веков,
Ристалище и лавр блестяще-горделивый.

Люблю тебя за то, что твердою киркой
Ты разрываешь вглубь, и камень дорогой
С другим поставишь в ряд — рукою хладнокровной.

Но более всего, в людской пустыне ровной,
Ценю в тебе, что ты душой своей упрямя,
И рядом с торжищем всегда построишь храм.

10.III.1914 — 13.II.1915

Михайло ЦЕТЛІН¹: Максиміліану Александровичу Волошину

Вам суждено из своего стакана,
Из кубка пить большого своего.
На нем узор особого чекана,
Какого в мире нет ни у кого.

В ваших стихах дар сладкого обмана,
Неизъяснимых звуков волшебство,
Изысканная тонкость филиграна,
Упрямого искусства торжество.

Вы в мире жрец. Курится Ваш триклиний,
И через дымы, что встают, виась,
Весь мир окутан в влажный блеск павлиний.

И в завитки декоративных линий,
В глубоких слов мерцающую вязь
Растворены земная боль и грязь!

6 декабря 1915 г., Париж

¹ Михайло Цетлін (псевдонім Амарі) (1882–1945) — письменник і видавець. Знайомство з Волошиним відбулося в Парижі у 1915 р. Наступного року Цетлін видав другу збірку віршів Волошина «Anno Mundi Ardentis».

Максиміліан ВОЛОШИН у 1915 р.

В 1913 г. моя публичная лекция о Репине вызывает против меня такую газетную травлю, что все редакции моих статей закрываются, а книжные магазины объявляют бойкот моим книгам.

Годы перед войной я провожу в коктебельском затворе, и это дает мне возможность сосредоточиться на живописи и заставить себя снова переучиться с самых азов, согласно более зрелому пониманию искусства.

Война застает меня в Базеле, куда приезжаю работать при постройке Гётеанума. Эта работа высокая и дружная, бок о бок с представителями всех враждующих наций. В нескольких километрах от поля первых битв Европейской войны, была прекрасной и трудной школой человеческого и внешнеполитического отношения к войне.

В 1915 г. я пишу в Париже свою книгу стихов о войне «Anno Mundi Ardentis». В 1916 г. я возвращаюсь в Россию через Англию и Норвегию.

Февраль 1917 г. застает меня в Москве и большого энтузиазма во мне не порождает, т. к. я все время чувствую интеллигентскую ложь, прикрывающую подлинную реальность революции. Редакции периодических изданий, вновь приоткрывшиеся для меня во время войны, захлопываются снова перед моими статьями о революции, которые я имею наивность предлагать, забыв, что там, где начинается свобода печати — свобода мысли кончается.

Волошин М. А. Путник по вселенным / Сост., вступ. ст, коммент. В. П. Купченко и З. Д. Давыдова. — М. : Сов. Россия, 1990. — С. 158–163

Василь ЕЛЛАН-БЛАКИТНИЙ¹: Серця перебої

Умовляють серця перебої:

– Тах... тук... тук...тах...

тах... тук...тук...

Заспокоїм...

Заспокоїм...

Заспокоїм

Стомлене у муках мук... —

Зацвіте хрещатенький барвінок,

Прошепоче серце: «Не забудь...»

Ні! Реві, крутися, хуртовино!

Буре! Будь!..

Чернівці, 1915

¹ Василь Еллан-Блакитний (1894–1925) — український письменник і революційний діяч, засновник часописів «Всесвіт» та «Червоний перець», організатор письменницького угруповання «Гарт». Помер від тяжкої недуги серця.

М. Гумілов та А. Ахматова з сином Левом. 1915

Микола ГУМІЛЬОВ у 1915 році

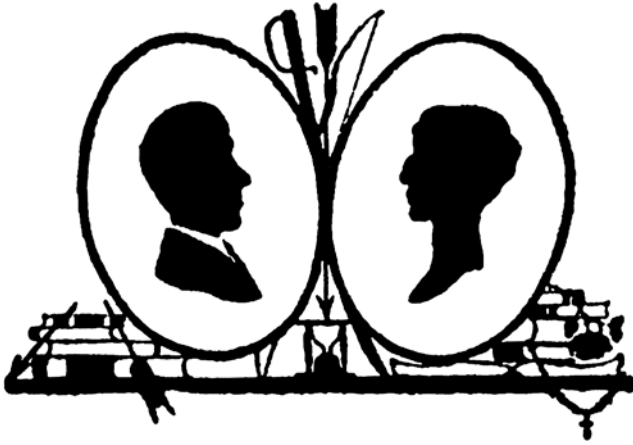
15 декабря вышла в свет книга стихов Н. Гумилева «Колчан».

За бой 6 июля 1915 года Гумилев был представлен ко второму Георгиевскому кресту, а в сентябре представлен к производству в прапорщики. Он уехал в Царское Село и до конца года хлопотал о переводе в 5-й Гусарский Александрийский полк, а в ожидании перевода организовал литературные собрания с целью объединить литературную молодежь, думая, что собрания эти в какой-то степени заменят распавшийся в 1914 г. «Цех поэтов». На собраниях бывали Мандельштам, Шилейко, Лозинский, Струве, Левберг, Тумповская, Берман и другие поэты... 5 декабря 1915 г. Николаю Гумилеву был вручен Георгиевский крест 3-й степени.

Алексей Головнин. За чертой двадцать первого... Новая редакция. — М., 2015. — С. 177. — <http://xnkni.narod.ru/>

Микола ГУМІЛЬОВ: Записки кавалериста

В те дни заканчивался наш летний отход. Мы отступали уже не от невозможности держаться, а по приказам, получаемым из штабов. Иногда случалось, что после дня ожесточенного боя отступали обе стороны, и кавалерии потом приходилось восстанавливать связь с неприятелем. <... > Мы прикрывали общий отход и перед носом немцев поджигали все, что могло гореть: хлеб, сараи, пустые деревни, помещичьи

Г. Нарбут. А. Ахматова і М. Гумільов

усадыбы и дворцы. Да, и дворцы! Однажды нас перебросили верст за тридцать на берег Буга. <...>Мы нашли брод, обозначенный вехами, и переехали реку, только чуть замочив подошвы сапог. Рассыпались цепью и медленно поехали вперед, осматривая каждую ложбину и сарай. Передо мной в тенистом парке возвышался великолепно помещичий дом с башнями, верандой, громадными венецианскими окнами. Я подъехал и из добросовестности, а еще больше из любопытства решил осмотреть его внутри.

Хорошо было в этом доме! На блестящем паркете залы я сделал тур вальса со стулом — меня никто не мог видеть, — в маленькой гостиной сидел на мягком кресле и погладил шкуру белого медведя, в кабинете оторвал уголок кисеи, закрывавший картину, какую-то Сусанну со старцами, старинной работы. На мгновение у меня мелькнула мысль взять эту и другие картины с собой. Без подрамников они заняли бы немного места. Но я не мог угадать планов высшего начальства; может быть, эту местность решено ни за что не отдавать врагу.

Что бы тогда подумал об уланах вернувшийся хозяин? Я вышел, сорвал в саду яблоко и, жуя его, поехал дальше... А через несколько часов я увидел большое розовое зарево и узнал, что это подожгли тот самый помещичий дом, потому что он заслонял обстрел из наших окопов. Вот когда я горько пожалел о своей щепетильности относительно картин.

Глава XIV, «Биржевые ведомости», 19 декабря 1915 г., № 15279

Микола ГУМІЛЬОВ: Андрей Рублев

Я твердо, я так сладко знаю,
С искусством иноков знаком,
Что лик жены подобен раю,
Обетованному Творцом.
Нос — это дерева ствол высокий;
Две тонкие дуги бровей
Над ним раскинулись, широки,
Изгибом пальмовых ветвей.
Два вещей сирина, два глаза,
Под ними сладостно поют,
Велеречивостью рассказа
Все тайны духа выдают.
Открытый лоб — как свод небесный,
И кудри — облака над ним;
Их, верно, с робостью прелестной
Касался нежный серафим.
И тут же, у подножья древа,
Уста — как некий райский цвет,
Из-за какого мать Ева
Благой нарушила завет.
Все это кистью достохвальной
Андрей Рублев мне начертал,
И этой жизни труд печальный
Благословеньем Божьим стал.

Конец 1915 — начало 1916 года

Франц КАФКА у 1915 році

25 грудня. Розкрив щоденник щоб викликати сон. Та випадково потрапив на останній запис, — я міг би уявити собі тисячі записів подібного змісту за останні три-чотири роки. Я безглуздо виснажую свої сили, був би щасливий, якби міг писати, але не пишу. Головний біль вже не полишає мене. Я справді вимотав себе.

Вчора відверто поговорив з шефом, — вирішивши поговорити, давши обітницю не відступати, я минулої ночі досяг двогодинного, щоправда неспокійного, сну. Запропонував своєму шефові чотири варіанти: 1. Усе лишити так, як було в останій — найжахливіший, болісний — тиждень, і завершити нервовою пропасницею, божевіллям або ще чимось таким. 2. Взяти відпустку не хочу — з якогось почуття обов'язку,

та й не допомогло б це. Звільнитися не можу зараз — через батьків і фабрику. Залишається тільки військова служба. Відповідь: тиждень відпустки і курс лікування гематогеном, який шеф хоче пройти разом зі мною. Він сам, мабуть, дуже хворий. Якщо я теж піду, відділ осиротіє.

Полегшення від того, що поговорив відверто. Вперше словом «звільнення» прямо-таки струсонув повітря установи.

Проте сьогодні майже не спав.

Постійно ця що не дає мені спокою думка: якби я в 1912 році виїхав у розквіті сил, з ясною головою, не сточений стараннями причавити живі сили!

Розмова з Лангером¹. Книгу Макса він зможе прочитати лише через тринадцять днів. Він міг би читати на Різдво, бо за старим звичаєм на Різдво не можна читати тору, але цього разу Різдво випало на суботу. Через тринадцять же днів російське Різдво, і тоді він зможе читати. За середньовічною традицією художньою літературою та світськими науками можна займатися тільки після сімдесяти років, згідно з більш поміркованим поглядом — після сорока. Медицина — єдина наука, якою можна було займатися. Нині не можна займатися і нею, бо вона тепер занадто сильно переплітається з іншими науками. У клозеті не можна думати про тору, тому там можна читати світські книжки. Вельми побожний пражанин, якийсь К., мав широкі світські знання — все це він вивчив у клозеті.

<http://www.kafka.ru/dnevniki/read/1915-sep-dec>

Михайло ТАРНОВСЬКИЙ. Качанівка (Колишній маєток Тарновських, нині Олів)

Коли садибою володів дід мій, людина дуже скромна, освічена і зайнята громадською роботою, Качанівка залишається незмінною, і, тільки потрапивши до його старшого сина, Вас. Вас. Тарновського, досягає апогея своєї величі й краси. Перед палацом — великий круглий майданчик з газоном. Біля колон будинку — старовинні козацькі гармати. Праворуч і ліворуч палацу під прямим кутом прилягають до нього флігелі... Кімнат було багато, понад 80, різних розмірів; всі виходили просто в сад, і з вікон було видно озеро і його протилежний гористий берег... Темні склеписті коридори, підземелля, величні кімнати, залізні ґрати на вікнах і підвали із залізними кільцями в стінах і склепіннях дають багату поживу для уяви... Талант К. Є. Маковського увічнив їх у картині «Вакханалія».

Републікація з журналу «Столиця і усадьба». — 1915. — № 40/41
// Хроніка-2000. — 1997. — Вип. 19/20. — С. 96.

¹ Лангер Георг (1894–1943) — психоаналітик, дослідник хасидизму.

– Пам'ятаєте, я попереджав Дугласа в Бірлстоуні, що майбутня небезпека страшніше минулої? Чи мав я рацію?

У пориві безсилої люті Беркер вдарив себе кулаком по голові.

– І ви хочете сказати, що ми повинні спокійно сидіти?

Що ніхто не може впоратися з цим сатаною?

– О ні, — відповів Холмс, і його очі ніби заглянули

кудись у далину. — Я не кажу, що його не можна перемогти.

Але дайте мені час, дайте мені час!..

Ми змовкли, а очі знаменитого шпигуна, здавалося, все ще намагалися проникнути поглядом через густу завісу майбутнього.

Артур Конан Дойль¹. Долина страху, 1915 р.

Всеросійська апатія. В російським громадянстві та пресі помітне глибоке розчарування й апатію. Сьому не можуть заперечити й найбільш закукурічні російські націоналісти. Відомий україножер Савенко пише, напр. у *Киевлянині*: «Провадячи боротьбу з сильним ворогом, ми разом з тим мусимо рішуче боротися з власною малодушністю. Як не гнітила б нас утома й дорожня, ми мусимо пам'ятати, що ворогові ведеться ще гірше (?) <...> Російський нарід і російське громадянство повинні тепер молити бога тільки об однім, щоб він увільнив нас од малодушності».

«Вістник Союзу визволення України», 19 грудня

За українську школу. На зборах золотоніської земської управи зложили члени повітової шкільної ради Д. Демченко й М. Злобінцев звіт про стан народної освіти. Вони зазначили, що поширення народної освіти має великі перешкоди, серед яких на першій місці стоїть нерозуміння мови навчання. Бесідники висловили гадку, що в школі треба конче користуватися місцевою мовою, інакше ціла шкільна справа стає мертвою справою... Потім у нарадах забрав голос свящ. Романицький, кажучи, що вчити дітей у чужій мові дуже трудно та вони не розуміють, що вони читають. Великим лихом являється також невелика кількість днів до науки в році. Підручники також не відповідають життю. Він зазначив, що конче треба звернути увагу на те, щоб підручники складено

¹ За цю детективну повість, окреме видання якої вийшло 27 лютого 1915-го, Артур Конан Дойль отримав у 1915 р. одну із високих літературних премій Німеччини — премію Фонтане.

відповідно до світогляду й національності учеників, щоб усі підручники відповідали життю нашої України. Збори одногolosно постановили таку резолюцію: «Земські збори стверджують, що переслідування української мови й культурного розвитку в найвищій мірі не бажане й не можна на се дозволити».

«Вістник Союзу визволення України», 19 грудня

Мішель ТЕРЕЩЕНКО¹ про Михайла ТЕРЕЩЕНКА

Война — мы еще не знали, что она станет первой и что она будет мировой, — началась. Русские солдаты, плохо подготовленные и плохо вооруженные, бросились в бой с отвагой и в едином порыве. Большую их часть составляли крестьяне, которые оставили на хозяйстве в селах жен и престарелых родственников.

Разумеется, в августе уборка свеклы еще не начиналась, и Товарищество Терещенко вынуждено было исхитриться и решать множество проблем, чтобы обеспечить сырьем сахарные и другие заводы. Для организации его работы я был вынужден уехать в Украину.

Затем я уехал в Киев и застал в городе панические настроения в связи с положением дел на фронте. Моя функция представителя от Украины в Военно-промышленном комитете обрела новый смысл. Необходимо было перестраивать работу всех заводов для обеспечения лучшего снабжения и экипировки наших войск. <...> Я принялся финансировать многие проекты, необходимость которых диктовалась экономикой военного времени.

В Киеве я ускорил строительство приютов для бездомных, которые могли бы служить пристанищем или даже больницами для раненых бойцов. Прекрасное помещение на тысячу коек было возведено на улице Нижний Вал, на Подоле. Мы также пополняли бюджет различных больниц, ранее выстроенных в Киеве нашей семьей, в частности детской больницы (сегодня — «Охматдет») и больницы на улице Стрелецкой, чтобы они могли запастись всем необходимым в ожидании раненых с фронта, что непременно должно было случиться.

<...> Превосходя противника в численности, русские силы вынуждены были отступать на всех фронтах и подвергались настоящему избиению.

Эти первые месяцы военной кампании ясно показали мне ограниченность и бессилие самодержавия и укрепили меня в мысли о необхо-

¹ Мішель Терещенко — нащадок славної родини Терещенків, меценатів, цукрозаводчиків.

димости скорейших изменений, если не сказать — переворота, в старой царской России. Чтобы хоть как-то ослабить страдания наших бедных солдат, я взял на себя руководство миссией Красного Креста на фронтах юго-западного направления и неоднократно бывал на передовой, в частности на Галицком фронте, где пытался организовать помощь, столь необходимую участвующим в боях. Конечно же, все свободные средства нашего Товарищества, равно как и часть моего огромного состояния я направлял в государственные займы, необходимые стране для ведения войны.

Чтобы сделать еще больше, я передал мое любимое судно «Иоланду», находившееся в порту Христиании в Норвегии, в распоряжение британского адмиралтейства в целях переоборудования его под плавучий госпиталь и использования там, где Антанте будет не обходимо...

Таким образом, мы полностью стали на службу Антанте, Тройственному союзу Франции, Англии и России, направленному на быстрый разгром Пруссии и ее союзников. Но война затягивалась, победа, видевшаяся всем быстрой и окончательной, каждую неделю становилась все более отдаленной и менее вероятной. В войну был втянут весь мир.

Мишель Терещенко. Первый олигарх. Необычная история жизни моего деда, как ее рассказала бы мне моя бабушка. — К. : Ника-Центр, 2012.

Нове про уніатського митрополита гр. Шептицького. Під таким заголовком подає «Новое время» в 14262 ч. ось такі нові доносчицькі наклепи на митрополита гр. Андрія Шептицького: «в останнім часі стали до столичних кругів доходити вістки про те, що уніатський митрополит гр. А. Шептицький, котрий проживає в Курську, обновив свою агітаторську діяльність поміж Галичанами. До нього стали приїжджати його прибічники й, одержавши відповідні вказівки, розвозять їх почасти між арештованими мазепинськими священиками, які знаходяться тепер у Поволжю та в Сибірі, а почасти передають їх за кордон». Ще на весні одержав був гр. Шептицький із-за кордону лист від свого приятеля князя Макса Саксонського, брата саксонського короля Георга. В наших правительственных кругах довго нараджували ся над тим, чи доставати йому те письмо, чи ні. В листі була така двозначна фраза «Те, об чім я вам давніше говорив, довершується й буде доведене до кінця». Цензори не розуміли смислу...

«Вістник Союза визволення України», 19 грудня

Товариство «Вільна Україна» в Мюнхені. У Мюнхені заснувалося товариство «Вільна Україна», товариство німецьких пособників українських визвольних змагань. Діловий рік рахується від 1 жовтня до 30 вересня. Річна вкладка для пособників виносить 30 марок, для членів 10 марок. Хто зложить 1000 марок, стає почесним членом. Членом може стати кожний бездоганий, повнолітній німець (мужчини та жінки) через письмненне зголошення. Хто хоче працювати як пособник над цілями товариства, одержує на підписану заяву дальші пояснення.

«Вістник Союзу визволення України», 19 грудня

Баварський король на викладі про Україну. Головний секретар товариства «Вільна Україна» в Мюнхені др. Фальк Шупп прислав нам такий лист: «Високоповажна редакціє! Маю честь переслати вам у залученню коротке звідомлення про виклад пана д-ра Левицького в Мюнхені з прошенням надрукувати його в вашій цінній часописи та зробити його доступним телеграфічною дорогою також іншим українським часописам. Дня 7 с.м. в полудне мав посол до австрійського парламенту др. Евген Левицький в “Орієнтальнім Товаристві” в Мюнхені виклад про Україну, на котрім були присутні найвизначніші круги Мюнхена. Його Великість баварський король зволив ласкаво особисто взяти участь у сім викладі, котрий викликав найживійший інтерес слухачів, як і прикував увагу великою силою світляних образів. По викладі зволив Його Великість втягти референта в розмову та просити його поінформувати себе про різні подрібні питання. З розмови може зокрема заінтересувати вістка, що король знає широкі простори Українського краю з власного бачення. Виклад пана д-ра Левицького прийняли прихильно в Мюнхені».

«Вістник Союзу визволення України», 19 грудня

Товариство «Вільна Україна» в Мюнхені. «Вільною Україною» — читаємо в ч. 34 «Berliner Tageblatt» — назвало себе товариство німецьких пособників українських визвольних змагань, що тепер у середині війни повстало й учора в вечері владило в залі засідань парламенту перші збори. Ціль товариства зробити нешкідливою російську парову довбню. Се може статися на погляд товариства тільки тим робом, що визволить ся чужі народи, котрі стогнуть під московським ярмом, від їх гнобителя... Предсідатель «Вільної України» генерал барон Гебзаттель привітав учора в вечері промовою численно зібраних членів і гостей. Він висловив на закінченне надію, що німці й їх союзники йтнуть далі від побіди до побіди, щоб можна було визволити Україну

з російського панування <...> Посол до австрійського парламенту др. Євген Левицький говорив потім докладно про історію та господарське життя України... Тепер іде великий рух по Україні, котрий має за ціль визволення краю з-під російської тиранії та утворення самостійної держави.

«Вістник Союзу визволення України», 19 грудня

Нова українська фундація в Росії. Полтавський дідич Левенець віддав полтавському земству земельну посілість і 1500 рублів з прошенням вибудувати в його маєтку Левенцівці шпиталь імені його сина, що згинув на війні. На ту саму ціль подарували сестри Левенця своє добро вартості понад пів мільйона корон.

«Вістник Союзу визволення України», 19 грудня

Одеський градоначальник і доносчики. Число доносчиків в Одесі прийняло такі великі розміри, що проти його мусів виступити публічно сам градоначальник.

«Вістник Союзу визволення України», 19 грудня

Росія та славянство. Софійський «Новий Век» пише в статті з вище зазначеним титулом: «Росія наївно називає себе покровителькою й обороничкою слов'янства, а в дійсності ми бачимо, що Росія простує тільки до своїх заборочих цілей. Як супроти нас Болгар, так і інших народів. Історія Польщі дуже добре свідчить про те, що Росія дала почин до поділу сеї слов'янської держави з 25 мільйонами населення <...> Українці зносять також драконський російський режим. Їм не дозволено співати навіть їх народних пісень і святкувати пам'яті своїх письменників і поетів <...> Слов'янські народи дуалістичної імперії бояться напівазійської гнобительки Росії та з пожертвованнем свідомо борються проти російських віськ, щоб відбити напади деспотів на їх землі».

«Вістник Союзу визволення України», 19 грудня

Вісті. Взагалі німці щораз більше зачинають інтересувати ся нашими справами і стреміти до того, щоби на землях в Росії, заселених українським народом, повстала самостійна українська держава.

«Свобода», 25 грудня

На Воляни идет ожесточенный артиллерийский бой. Отсюда можно заключить, что на правом фланге нашего юго-западного фронта изменений в положении враждующих армий не произошло. В районе Припяти без перемен. Большие бои на юго-западном фронте идут уже пятый

день. Австрийці оставили мысль о наступлении на реке Стыри и концентрируют свои главные силы в районе Луцка. Выходит, что австрийская операция направлена против нашего центра и левого фланга. Надо надеяться, что обстановка здесь скоро выяснится. В. Михайловский.

«Русское слово», 19 декабря

Циркуляр по главному управлению неокладных сборов от 18 ноября 1915 г., за № 14369 — О привлечении к платежу государственного промыслового налога по III разряду торговых предприятий издательства всякого рода произведений печати.

<...> С 1915 г. издательство должно подлежать обложению в качестве особого промысла, независимо от того, является оно самостоятельным промыслом или же соединяется с какой-либо другою торговою или промышленною деятельностью, как напр., с книжною торговою чужими изданиями, или с содержанием типографии, принимающей посторонние заказы, и т. п. предприятиями, подлежащими особому обложению... Привлечение же к обложению редакторов изданий и литературных сотрудников таковых не может быть признано основанным на законе, так как эти лица не имеют ближайшего отношения к коммерческой стороне издательского дела (*Вестник Финансов*).

«Вестник Рижской биржи», 19 декабря

Осип МАНДЕЛЬШТАМ: Бессонница. Гомер. Тугие паруса¹

Бессонница. Гомер. Тугие паруса.
Я список кораблей прочел до середины:
Сей длинный выводок, сей поезд журавлиный,
Что над Элладою когда-то поднялся.
Как журавлиный клин в чужие рубежи —
На головах царей божественная пена —
Куда плывете вы? Когда бы не Елена,
Что Троя вам, одна, ахейские мужи?
И море, и Гомер — все движется любовью.
Кого же слушать мне? И вот Гомер молчит
И море черное, витийствуя, шумит
И с тяжким грохотом подходит к изголовью.

1915

¹ Цей вірш Осипа Мандельштама увійшов до збірки «Камень», яка побачила світ другим виданням у Петрограді у грудні 1915 р. (хоча на обкладинці книжки зазначено 1916-й).

От московской Государственной Сберегательной кассы. Сегодня, 19 декабря 1915 г., последний день приема заявлений о подписке на Государственный 5 1/2 % Военный Краткосрочный Заем 1915 г. В Московской Сберегательной Кассе и во всех ее отделениях, открытых сегодня с 10-ти часов утра до 8-ми часов вечера.

«Русское слово», 19 декабря

Мы, Охтенский первой гильдии купец Пинхус Беркович Иоз, жена его Хана-Рейзля Шлемовна Иоз и Лодзинский второй гильдии купец Гилер Беркович Домбровский, сим доводим до сведения торгующего купечества, что нами учрежден договор полного Товарищества, для торговли мануфактурными товарами под фирмою Торговый Дом «П.ИОЗ и К°», засвидетельствованный у самарского нотариуса М. С. Афанасьева 28 октября 1915 года, по реестру за № 7536 на срок 10 лет. Хана-Рейзля Шлемовна Иоз, Пинхус Беркович Иоз, Гилер Беркович Домбровский.

«Городской вестник», 19 декабря

Торги. Городская управа доводит до всеобщего сведения, что вследствие неутверждения торгов городской думою, в помещении Ново-троицкого корпуса в 12 часов дня будут проведены вторые торги на сдачу следующих мест в субботу 19 декабря:

На Воскресенской площади 24-х мест между церковной оградой и весами для торговли бакалейными и съестными товарами и молочными продуктами, на той же площади 13 мест с северной стороны церковной ограды для торговли мануфактурными остатками и на той же площади 8 мест с восточной стороны церковной ограды для торговли мелочными товарами.

На основании утвержденных городской думой 13–14 октября 1910 года правил о порядке производства торгов на отдачу в аренду оброчных статей, принадлежащих городу Самаре, лица, намеревающиеся участвовать в торгах, обязаны до торгов вносить залог в размере 10 % прошлогодней годовой платы, а до двух часов дня ежедневно должны внести ее полностью при торгах, или же в крайнем случае не позднее 12 часов следующего дня; при неуплате к этому последнему сроку полностью арендной платы, внесенный залог поступает в пользу города, а оброчная статья будет сдана новому лицу.

Всякого рода справки об имеющихся быть торгах можно получать в городской управе с 9 до 3 часов дня, кроме праздничных дней.

«Городской вестник», 19 декабря

В виду появления оспы городская управа приглашает население г. Самары обращаться за бесплатным оспопрививанием к городскому врачу-оспопрививателю Левантовской-Ноткиной (угол Льва Толстого и Троицкой).

«Городской вестник», 19 декабря

Поволжское страховое товарищество уведомило телеграммой военно-промышленный комитет, что постановлено выдать военно-промышленным комитетам Поволжья субсидию в 25.000 руб., из которых 10.000 бедет выдано саратовскому комитету, а остальная сумма распределена между остальными поволжскими комитетами, по мере ходатайства последних, каковое ходатайство правление товарищества и просит военно-промышленный комитет возбудить перед ним по телеграфу.

Центральный военно-промышленный комитет уведомил местный о переводе в его распоряжение 300.000 руб.

«Городской вестник», 19 декабря

Дмитро МЕРЕЖКОВСЬКИЙ¹: Из дневника

Я знаю: счастья будет мало,
Еще страшнее будет жить,
Но так устало, так устало,
Устало сердце не любить,
Что вот на все душа готова,
И я судьбу благословляю
За то, что я страдаю снова,
За то, что снова я люблю.

1915

Алчность торговцев. На днях в Казани произошел пожар на городской электрической станции. Город оказался без света. Торговцы, пользуясь моментом, подняли цены на керосин до 30 коп. за фунт и на свечи

¹ Дмитро Мережковський (1866–1941) — поет-символіст, яскравий представник Срібного віку, літературний критик і перекладач. Його вірші поклали на музику П. Чайковський, С. Рахманінов, О. Гречанінов та ін. Разом з дружиною Зінаїдою Гіппіус активно займалися і літературною і політичною діяльністю. Дослідження «Две тайны русской поэзии: Некрасов и Тютчев» та збірник публіцистики «Было и будет: Дневник 1910–1914» побачили світ у 1915 р.

до 80 к. — 1 руб. за фунт. По этому поводу «Каз. Тел.» пишет: «Даже казанская Городская дума, на половину состоящая из купцов, решила у главноначальствующего искать защиты от алчности торговцев, которые в день пожарной беды, — по словам гласного Ушакова, — “устроили охоту на обывательские карманы и сбежались, как гиены, чтобы при несчастье задушить обывателя”».

Как назвать этих мародеров тыла, дравших по 80 к. за фунт свечей, и каждые четверть часа по мере притока ошарашенных неожиданностью покупателей повышавших цены на керосин и лампы?

Этих мародеров тыла, играющих на руку немцам, необходимо пригвоздить к позорному столбу и в интересах родины объявить им беспощадную войну, применяя к ним строжайшие меры, какие предоставляет закон.

Бесполезно обращаться к ним со словами укора. Их совесть спит беспробудным сном, но страх бодрствует.

«Городской вестник», 19 декабря

Прекращение закупок хлеба. Земским союзом получено распоряжение от министерства земледелия о том, что со дня издания этого распоряжения земский союз не должен производить закупок хлеба для армии. Согласно новому распоряжению, земский союз не должен производить закупок ни сам, ни через посредство своих агентов, а о потребных ему количестве хлебных продуктов, главным образом зерновых хлебов, должен сообщать в министерство земледелия. При сообщении этого распоряжения союзу было поставлено на вид, что требуемые им количества продуктов не отвечают нормам и сметным предположениям, установленным самим союзом, а значительно их превышают.

«Городской вестник», 19 декабря

Специальные туфли для больных и раненых воинов предлагает Т-во бр. ЧАВУШЬЯНЦ. Панская ул., в новом городском корпусе.

«Городской вестник», 19 декабря

И. С. Райскин, производства: штемпелей, печатей, клейма стальные и медные, трафареты, мелонитовые штемпеля, заменяющие трафареты для метки тюков, ящиков и т. д. Нумераторы и клещи для пломб. Цены вне конкуренции. Глазировка, накладные монограммы и факсимиле из золота и серебра. Самара, Предтеченская, между Николаевской и Соборной.

«Городской вестник», 19 декабря

Кому дороги интересы России и родной Волги вступайте в члены (пайщики) Товарищества «Курорт Барбашина-Поляна». Устав Высочайше утвержден 15 мая 1915 года. Стоимость пая всего лишь 100 рублей. Согласно парагр. 8 Уст., первоначальный взнос при подписке 50 руб.

«Городской вестник», 19 декабря

Первый Волжский курорт устраивается в «Барбашиной-Поляне», у г. Самары на Волге. Местность одобрена Всероссийским Съездом. Помимо идейности устройства русского курорта, пай сами по себе будут приносить гарантированный доход не менее 10–15 % на пай.

«Городской вестник», 19 декабря

О выделении Воронежа в земскую единицу. Воронежская городская дума возбудила перед министерством внутренних дел ходатайство о выделении г. Воронежа в земскую единицу.

«Городской вестник», 19 декабря

Объявление. Кишиневская городская управа доводит до всеобщего сведения купцов, однодворцев и мещан г. Кишинева, христиан и евреев, имеющих сыновей, родившихся в 1897 году или достигших к 1 января наступающего 1916 года 18 лет — подлежащих досрочному призыву 1918 г. и не заявивших почему либо свое семейное положение Городской управе, письменно сообщить таковое в возможной скорости и не позже 1 января 1916 года; причем призываемые должны возбудить ходатайства о выдаче приписных свидетельств в порядке 115 и 120 ст. воин. Уст. изд. 1912 г. Бланки заявлений для представления посемейных списков выдаются в воинском столе управы бесплатно во все присутственные дни с 12 ч. до 2 ч. дня.

«Ведомости Кишиневской Городской Думы», 19 декабря

Городской санитарно-исполнительный комитет объявляет, что в городе появилась оспа. Эта болезнь очень опасная и заразительная. Ею болеют не только дети, но и взрослые люди. От нее делаются рябыми, слепыми, глухими и многие умирают. Зараза передается от прикосновения к больным, а также через посуду, белье, платье, если она к ним пристала, и через воздух, который даже на далекое расстояние разносит засохший гной и корки с оспенных прыщей, покрывающих тело больного. Чтобы предохранить себя от оспы, надо всем, и малым и старым, у кого оспа не была привита или была привита 3–4 года назад, привить оспу.

Лиц, которые заболели оспой, лучше всего не держать дома, чтобы не заражать других, а отправлять в больницу.

«Ведомости Кишиневской Городской Думы», 19 декабря

Воззвание. Всем известно, как вообще живется бедным, но никогда эта нужда не достигала такой остроты, как теперь. Условия жизни очень усложнились. Дороговизна жизненных припасов, отсутствие работ и всевозможные эпидемические заболевания окончательно сломили бедняка. Городское попечительство о бедных, располагая ограниченными средствами, не в состоянии удовлетворить все эти нужды, а потому, желая оказать существенную помощь бедным, решило устроить в дни Рождества Христова Рождественский базар. Председатель Городского Попечительства о бедных, Городской Голова Ю.И. Левинский.

«Ведомости Кишиневской Городской Думы», 19 декабря

Марина ЦВЕТАЕВА: Мне нравится, что Вы больны не мной¹

Мне нравится, что Вы больны не мной,
Мне нравится, что я больна не Вами,
Что никогда тяжёлый шар земной
Не уплывёт под нашими ногами.
Мне нравится, что можно быть смешной —
Распущенной — и не играть словами,
И не краснеть удушливой волной,
Слегка соприкоснувшись рукавами.

Мне нравится ещё, что Вы при мне
Спокойно обнимаете другую,
Не прочите мне в адовом огне
Гореть за то, что я не Вас целую.
Что имя нежное моё, мой нежный, не
Упоминаете ни днём, ни ночью — всуе...

¹ Вірш поетеса присвятила Маврикію Мінцу, який згодом став чоловіком її сестри письменниці Анастасії. Поет і переклад Марина Цветаєва (1892–1941) в есе «Поет о критике» писала: «Творчество — преемственность и постепенность. Я в 1915 г. объясняю себя в 1925 г. Хронология — ключ к пониманию... Ждать от поэта одинаковых стихов в 1915 г. и в 1925 г. то же самое что ждать — от него же в 1915 г. и в 1925 г. одинаковых черт лица».

Что никогда в церковной тишине
Не пропоют над нами: аллилуйя!

Спасибо Вам и сердцем и рукой
За то, что Вы меня — не зная сами! —
Так любите: за мой ночной покой,
За редкость встреч закатными часами,
За наши не-гулянья под луной,
За солнце не у нас над головами,
За то, что Вы больны — увы! — не мной,
За то, что я больна — увы! — не Вами!

3 мая 1915

Джон ХЕНБЕРИ-УЇЛЬЯМС: щоденникові записи

11 ноября 1915 года.

Князь Голицын пишет мне из Тифлиса: «Лишь замечая, как долго идут письма, осознаешь, как далеко мы друг от друга. Великий Князь (Николай) надеется, раз Вы побывали на всех западных фронтах, стало быть, захотите взглянуть и на Кавказский фронт, и по этому случаю просил передать, что будет рад встретиться с Вами. Побывав в Карсе, мы отправились дальше по линии фронта. Войска, которым мы произвели смотр, просто превосходны. Кроме того, очень интересно повидать места, где я не был с 1877 года (с Турецкой войны). Мы ездили в Багум, который я знал и ранее, но все же был поражен роскошью и красотой пейзажа и пышной растительностью.

Тифлис, куда я не заглядывал шестнадцать лет, очень вырос, но это уже не тот веселый городок, каким был раньше. Возможно, это из-за войны или потому, что многих моих старых друзей уже нет на этом свете».

17 декабря 1915 года.

Приведенная ниже телеграмма была отправлена Его Величеством адмиралу в Архангельск:

«Российский Император приказывает Вам принять все возможные меры для разгрузки и освобождения изо льда британских пароходов, возвращение которых в Англию является делом первоочередной важности, учитывая острую нехватку транспорта. О состоянии дел телеграфируйте в Ставку после принятия, повторяю, исключительных мер для выполнения возложенной на Вас задачи, ибо этого требуют интересы армии».

В ответе адмирала сообщалось, что он сделает все возможное, но было ясно, что у него недостаточно ледоколов.

Я уделял много внимания вопросам Архангельского и Владивостокского морских путей. Мне было неловко говорить с Императором по этому поводу, так как Его Величество не стоило бы беспокоить подобными деталями, но в разговорах со мной Царь так часто подчеркивал важность этой проблемы, что я решил рискнуть, пусть даже меня сочтут навязчивым, и ускорить решение этих вопросов.

Сэр Джон Хэнбери-Уильямс. Николай II как я его знал. Русский дневник
<http://lastromanovs.blogspot.ru/2015/03>

В'ячеслав ИВАНОВ¹: Исповедь Земле. Марине Цветаевой

Под березой белой, что в овраге плачет,
Пролил кровь убийца и швырнул топор.
Вскоре оглянулся: белая маячит
В сумерках береза, как живой укор.

Будто укоряет, что оставил живу,
На крови, проклятый пустырь сторожить,
Подземельну слушать жалобу тоскливу
И рудою кровью коренья поить.

Воротясь, нашарил он топор постылый,
Под корень, октяся, дерево срубил.
В келейку стучится: «Каина помилуй!
Душу, окаянный, братию загубил».

Отворяет старец: «Две их за тобою:
Братня во гневе, сестрина в тоске».
«Древо пожалел он!» — райскою мольбою
Молит Землю, тая, как ледок в реке.

«Слышит Матерь Божья в небесах далече,
Матери-Чернице суд велит вершить.
Припади к Земле ты, грешный человек,
Обещай родимой больше не грешить».

¹ В'ячеслав Иванов (1866–1949) — письменник, філософ, доктор філологічних наук. У 1915 р. працює над перекладом Петрарки, над мелопеєю (складною багаточастинною композицією) «Людина», де наводить роздуми про людську долю та її зв'язок з релігією і містикою, про світову історію та історію Росії.

«И ступай спасаться, малиться пред Богом
(Много мать молитвой может у Христа) –
В кандалах, веригах, по скитам, острогам,
Именем Исуса, бременем креста».

Декабрь 1915 г.

З листів царської сім'ї

Лист Тетяни Миколаївни

20 грудня 1915

Папа, душка мой дорогой.

Ужас как радуюсь, что Ты приедешь к нам на Рождество. Алексей, слава Богу, встал, но еще очень бледный. Погода стала лучше, так что, наверно, его скоро выпустят на воздух. Вчера мы были в Большом дворце, и в залах был устроен кинематограф для раненых. Только одну смешную показывали. < ... > Наши раненые должны были ехать перед самыми праздниками в Евпаторию, но они, бедные, так не хотели провести праздники в новой обстановке и с чужими. Мама им позволила остаться до 26, и они страшно радуются. Сегодня до Обедни внизу будут переводить в Православие маленького Тити, сына Лили Ден, а потом за обедней наверху он будет приобщаться.

Ну, Папа душка, мне надо одеваться в церковь. Христос с Тобой. Крепко, крепко Тебя целую и обнимаю.

Твой Вознесенец.

Как были смотрят гвардии, хорошо?!!

Із щоденника Тетяни Миколаївни

Понедельник, 21 декабря 1915

Утром урок. Поехала к «Знамению», оттуда в лазарет. Перевязала: Заозерского Лейб-гвардии Литовского полка, рана левой голени, Амелькина 39-го Томского полка, Суганова 25-го Смоленского полка, рана крестцовой области, Селиванова, Козлова 96-го Писарского полка, рана брюшной полости, Климанского 119-го Коломенского полка, рана правого бедра. Потом Сергеева, Тузникову только наружные слои, Ксифилинова, Жихорского. Между была немножко с Володей. Сестра Грекова делала мне вспрыскивание. Потом сидела с Володей душкой и складывали картинку вдвоем. Очень было хорошо. Завтракали с Мама и обедали. Катались 4 с Настенькой. Встретили Володю с сестрой своей Ликой

Царська родина: Тетяна, Ольга

(Елисавета). Очень была рада встретить. Были в Большом дворце. Уроки. После обеда сидела с Мамой, работала. Папа откуда-то телеграфировал. Объезжает корпуса.

Из щоденника МИКОЛИ ІІ

19-го декабря. Суббота.

До доклада принял епископа Константина с пожертвованием от духовенства и монастырей. Приехал генерал По. После завтрака принял Рейна. Гулял недолго в саду. Получил от Georgie сообщение о моем назначении фельдмаршалом английской армии. В 6 час. поехал ко всеобщей. На станцию из дома проехал на тройке, погода была приятная — 6° мороза. В 10.10 уехал на Оршу. В 4-ю армию.

<http://lastromanovs.blogspot.ru/2015>

Михайль СЕМЕНКО: Пастель

Блакитні бухти береги
І смілість падаючих скель –
Як простяглася навкруги
Ця моря синього пастель.

Хтось плями легко розкладав
Рукою дивного стиліста
І колір синій розсипав
Пензель лубка — пуантиліста.

14.IV. 1915 Владивосток

Газети, які використовуються у тексті

«Вістник Союзу визволення України» (Відень). Виходила два-чотири рази на місяць. Редактор Омелян Бачинський.

«Ведомости Кишиневской городской думы» (Кишинів). Редактор: міський голова Ю. Левинський.

«Вестник Рижской биржи» (Рига). Виходила шість разів на тиждень. Видавець Ризький біржовий комітет. Відповідальні редактори: секретар Б. К. М. фон Рейбніц, секретарь торгово-статист. відділу Б. фон Гернет.

«Городской вестник» (Самара). Щоденна муніципальна газета. Редактор М. М. Шерстенников.

«Русская музыкальная газета» (Пг.). Щотижневе видання. Редактор-видавець Ник. Финдейзен. У 1915 г. окремі номери були присвячені композитору С. І. Танєєву.

«Русское слово» (М.). Редактор Н. А. Астапов.

«Русское чтение» (Пг.). Щоденне видання.

«Свобода» (Львів). Суботня ілюстрована політична, просвітня і господарська газета. Редактор Степан Баран.

Любов Дрофань. Дев'ятнадцате грудня 1915 року: Слідами книжки

Анотація. Один день в історії може змінити погляд на речі, які до того здавалися малозначущими та невиваженіми. Саме 19 грудня 1915 р. вперше на огляд було виставлено картину киянина Казимира Малевича «Чорний квадрат» на широкий огляд. І відтоді не вшухають суперечки з приводу малозрозумілого і на сьогодні феномена. Але що це був за день, які події відбувалися в цей час, що було поставлено на карту багатьох доль — такий хронологічний зріз і ліг в основу книжки, що вийшла наприкінці минулого року. Та багато що залишилося на маргінесах, те, що не вмістилося на її сторінках. Заповнити дещо прогалини — і є метою даної публікації. Власне, це сума дрібничок,

з яких і складається життя, дрібничок, з яких і вимальовується картина світу. І таким чином маємо можливість осмислити простір, що має вузькі часові межі, але який впливає на прийдешнє.

Ключові слова: газетні публікації, щоденникові записи, поетичні та прозові твори.

Любовь Дрофань. Девятнадцатое декабря 1915 года: По следам книги

Аннотация. Один день в истории может изменить взгляд на вещи, которые до этого казались малозначимыми и незначительными. Именно 19 декабря 1915 г. впервые была представлена широкой публике картина «Черный квадрат» киевлянина Казимира Малевича, и с тех пор не утихает спор о непонятном и на сегодня феномене. Но что это был за день, какие события происходили в то время, что было поставлено на карту многих судеб — такой хронологический срез лег в основу книги, которая вышла в конце прошлого года. Но многое осталось за кулисами, то, что не поместилось на ее страницах. Заполнить пробелы и есть цель данной публикации. Собственно, это сумма мелочей, из которых складывается жизнь, мелочей, из которых и создается картина мира. И таким образом имеем возможность осмыслить пространство, которое имеет узкие временные рамки, но которое влияет на будущее.

Ключевые слова: газетные публикации, дневниковые записи, поэтические работы, проза.

Lubov Drofan. The nineteenth of December of 1915: By steps of the book

Summary. One day in history could change the opinion on the things that previously seemed not important and expressive. On the 19th of December 1915 the picture «Black square» by Kazimir Malevich was exhibited in Kyiv for the first time for the wide audience. Since that time the argument has been going on about this not understandable phenomenon. The chronologic layer of the specificity of this day and risky events for many people of that time were laid at the basis of the book which was published in the end of the past year. But a lot of things were left aside. The aim of this publication is to fill the gaps. In fact it is a sum of everyday routine which create a life and paint the picture of the world. Thus we have the opportunity to understand the space which has narrow temporal borders and it influences the future.

Keywords: newspaper publications, diary notes, poetic and prose works.